

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

04/317

HAAR, John: Assessing the state of cooperative collection development. Report of the working group to map current cooperative collection development projects = Collect.Manage. 28.vol. 2003. 3.no. 183-190.p.

A folyamatban lévő együttműködéses állományfejlesztési projektek helyzete. Egy munkacsoport jelentése

Egybehangolt állományalakítás; Felmérés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A gyűjteményépítési együttműködési projektek helyzetét térképezte fel 2002-ben egy munkacsoport a Center for Research Libraries megbízásából. A projektekről leírást kértek, tematikájára és a dokumentumformátumokra, az együttműködési formákra, a munkavégzési és finanszírozási megállapodásokra, a kapcsolattartókra és elérhetőségekre vonatkozó kérdéseket tettek fel. A webes felmérés kérdőíveit nemzetközi méretekben terjesztették levezető listákon és hirdetőtáblákon.

89 projekt válaszolt a világ minden tájáról, túlnyomó többségük Észak-Amerikából, 20% a tengeren túlról (főként Ausztráliából és az Egyesült Királyságból). Majdnem háromnegyed részük a 90-es években indult. Az állami szintű projektek az USA-

ra jellemzőek (56%-uk egyetlen állam könyvtárait tömöríti), legtöbbjük állami támogatást élvez. A felsőoktatási könyvtárak a többi könyvtártípusnál sokkal gyakrabban résztvevői a projekteknek, csak egyetlen projekt működik kizárólag közkönyvtári résztvevőkkel, kis számban vannak vegyes típusú könyvtárakkal működő projektek. A projektek 69%-a multidiszciplináris jellegű. A cél az esetek 75%-ában elektronikus források közös beszerzése vagy archiválása (csak 15%-nál ez az egyedüli cél). Az esetek egyharmadában fordul elő a célok között a monográfiák (mind nyomtatott, mind elektronikus) közös kiválasztása, legtöbbször a tágabb helyismereti-helytörténeti témakörben. Ez az anyag tipikus és eredményes területe a gyűjteményépítési együttműködésnek, ahol a gyűjtőkori kooperáció országok, nyelvek és dokumentumtípusok szerint jól körülhatárolható. Időszaki kiadványok közös kiválasztásával vagy beszerzésével foglalkozik a projektek 38%-a, 30%-a más dokumentumokéval. Tíz százalék épít közös időszakikiadvány-archívumot, 16% törekszik a nyomtatott kiadványok, 12% a nem hagyományos dokumentumok közös tárolását megoldani. A nyomtatott dokumentumokkal összefüggő együttműködési projektek (kb. egyharmad) közül 71% koordinálja a monográfiák beszerzését, 65% az időszakikiadványokét. A projektek bő felénél van hivatalos megállapodás, 35%-nál ez nem hivatalos formát öltött. A projektek háromnegyedét a tagkönyvtárak finanszírozzák, 28% részesül állami támogatásban, 23% nyert el pályázati támogatást. A nyomtatott dokumentumok együttműködéses állományfejlesztésével (ebbe beletartozik a több könyvtár általi kiválasztás, az állományokhoz való

bibliográfiai hozzáférés és a gyors dokumentum-szolgáltatás) foglalkozó projektek száma viszonylag alacsony volt, az ilyen célú együttműködés nehézségei miatt.

A válaszokat webes adatbázisba szervezték, a felmérés eredményeit a www.crl.edu/awcc2002/ccdsurveysresults.htm címen tették közzé.

(Hegyközi Ilona)

04/318

HAZEN, Dan: International information and the post-modern academy = Collect.Manage. 28.vol. 2003. 1/2.no. 147-180.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A nemzetközi információk és a posztmodern tudományos könyvtár: a globális kiadványtermés teljes körének hozzáférhetősége az észak-amerikai tudományos könyvtárakban

Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Hozzáférhetőség; Külföldi kiadvány; Tudományos és szakkönyvtárak

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az USA nemzetközi (külföldi) gyűjteményei átfogó jellegüket és mélységüket tekintve páratlanok a maguk nemében. Ma már egy könyvtár sem képes átfogó, egyetemes gyűjteményt építeni, viszont a könyvtárak tevékenysége annyira összekapcsolódik, hogy gyakran még a legszűkebb körű helyi kezdeményezések is az ország tudományos életének egészét szolgálják. A kommunikáció a globalizálódó világban olyan könnyű lett, hogy az országhatárok egyre kevésbé fontosak. A bibliográfiai leírások és a hozzáférés javítására, a dokumentumszolgáltatási rendszerek finomítására, a szakemberek kinevelésére és ésszerűbb elosztására, a nemzetközi partneri kapcsolatok megerősítésére lenne szükség. Mindezek az intézkedések valószínűleg nem

elengedőek ahhoz, hogy a használók hozzáférhessenek minden, számukra szükséges forráshoz, illetve, hogy a világ minden területéről és minden tudományterületről tartósan és egyenlő mértékben hozzáférhetőek legyenek a szükséges dokumentumok.

A latin-amerikai gyűjteményekből vett példák jól mutatják, hogy a sikeres működéshez együttműködési megállapodásokra van szükség. A LARPP (Latin American Research Resources Project) a Global Resources Program egyik alprogramja. 47 észak-amerikai könyvtár és öt külföldi partner működik együtt a digitalizálás, ritka folyóiratok tartalomjegyzék-adatbázisának építése, folyóiratok indexelése, webhelyek figyelése területén. A projektnek gyaráptási koordinációs eleme is van. A LAMP (Latin American Microform Project) 42 könyvtár önkéntes és önfenntartó konzorciuma, amely tagsági díjakból és pályázati támogatásból tartja fenn magát. Helyi archívumokkal is együttműködnek, a beszerzéseket a projektet menedzselő CRL-nél is letétbe helyezik és kölcsönzik. Szűkebb körű programok a következők: a Kongresszusi Könyvtári Rio de Janeiro-i irodája beszerzést vállal Brazíliából és a szomszédos országokból (efemer irodalomét is, amelyet mikrofilmre vesznek és forgalmaznak), az előfizetések kezelését is beleértve. Egy hasonló program keretében a Princeton Egyetem több országban foglalkoztat beszerzési ügynököket, így bővíti a társadalmi mozgalmakkal kapcsolatos dokumentációját. Az üzleti hasznót visszaforgatják a programba. A Berkeley Egyetem a chilei nemzeti könyvtárral folytat kiterjedt kiadványcserét a kötelempéldányok többesmpéldányainak bevonásával; hasonló megállapodás van életben a kubai nemzeti könyvtárral. A University of California, San Diego a latin-amerikai választásokról épít webhelyet. Ezekben a kezdeményezésekben egy-egy intézmény egy-egy elkötelezett bibliográfusának mindig nagy szerepe van. A hatékony együttműködés nagyrészt a SALALM (Seminar on the Acquisition of Latin American Library Materials) együttműködési

körnek köszönhető, amely kutatókat, kiadókat és könyvtárakat tömörít. Mint a példákban látható, a formális konzorciumok és a kisebb csoportok továbbra is fontosak maradnak. A lazább szerveződések, amelyek egyénekhez kötődnek, szintén a közösséget szolgálják.

A mai piacon könnyen tudomást lehet szerezni a világ minden táján megjelenő dokumentumokról és legnagyobb részüket könnyen be is lehet szerezni. Ugyanakkor még a fejlett bibliográfiai és forgalmazó szervezetekkel bíró országokban is keletkezhetnek hozzáférhetetlen hiányok, de ez a jelenség leggyakrabban a nem nyugati civilizációkhoz kötődik. Vannak jobban és rosszabbul ellátott tudományterületek. Azok, amelyeken a tudományos eredmények és a kutatási források ellenőrzöttek, különösen azok, amelyek globális jellegűek, általában jobb szolgáltatásokat élveznek. Gyengébb az ellátottság azokon a területeken, amelyeket egyes igények és szórványos, időnként ritka forrásanyagok jellemeznek.

Érvényes-e még egyáltalán a gyűjtemény mint fogalom? Mára a gondosan összeválogatott, koherens állományok áttekintése és a bennük való böngészés már a múlté, egyrészt a szétszórt helyi állományok, másrészt a távoli forrásokat is feltáró on-line központi katalógusok következtében. Az interdiszciplináris dokumentumok és módszerek hódítanak. Ma a kutatók lényegében saját gyűjteményeiket hozzák létre, amelyben helyi és távoli, konkrét és virtuális, nyomtatott, képi és hangzó dokumentumok egyaránt helyet kapnak.

A posztmodern tudomány és az új formátumok elmoszák az egykor világos határvonalakat a tudományfelosztásban is, és ma már kevésbé érvényesülnek azok a mentális modellek, amelyek a használói igényekből kiindulva hagyományosan meghatározták a könyvtárak tevékenységét és szolgáltatásait. A könyvtárak számára a különböző információs piacok ugyanolyan fontosak, mint az egyes területek kutatási forrásainak és tudományos tevékeny-

ségének regisztrációja. A leghatékonyabb választ a konzorciumi beszerzések és a csoportos licencek, a használat indokolatlan korlátozásának elhárítása, a beszerzési együttműködések és a nemzetközi összefogás jelentheti. Részletes, az adott tudományterületre összpontosító elemzésekre van szükség az egyes intézmények és a közösség egésze számára az információs stratégiák meghatározásához.

(Hegyközi Ilona)

04/319

BALL, David: What's the „big deal”, and why is it a bad deal for universities? = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 2.no. 117-125.p. Bibliogr.

Mi a „nagy üzlet” és miért rossz a nagy üzlet az egyetemek számára?

Állománygyarapítás; Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus folyóirat; Folyóiratárak

Első látásra a „nagy üzlet” (egyél, amennyi beléd fér) kiváló lehetőségnek tűnik a könyvtárak és használók számára, és az elektronikus kor ragyogó lehetőségének látszik. Ám ha mélyebbre tekintünk, az elektronikus források elburjánzása veszélyeket is rejt magában az egyetemek, az egyetemek finanszírozói és a kiadók számára. A jelen cikk megvizsgálja a szóban forgó „nagy üzletet” az alapvető piaci tényezők fényében, és alternatív modelleket javasol az elektronikus források beszerzésére. Definiálja az információellátás szereplőinek szerepét és erősségét, és elemzi a hagyományos, nyomtatott dokumentum-beszerzés folyamatát e szerepek szerint, érintve a hitelesség, a márkanév és a monopólium fogalmát. Ugyanezen szerepek és fogalmak szerint tárgyalja az elektronikus dokumentumok beszerzését és a jelenleg uralkodó vásárlási modelleket is. Felsorolja a „nagy üzlet” előnyeit – hozzáférés a forrásokhoz, alacsony egységárak stb., és a veszélyekkel is foglalkozik, amelyek főleg a kiadók monopolhelyzetéből adódnak. Megvizsgálja, hogy

az ilyen „monopóliumokhoz” való kötődés hogyan hat hosszú távon a könyvtári költségvetésre és a felsőoktatási publikálásra. Tárgyalja ezen veszélyek elkerülésnek vagy minimalizálásának eszközeit is (konzorciumok, alternatív publikálási módszerek, új gazdasági modellek a verseny előmozdítására).

(Autoref.)

04/320

SULLIVAN, Kathleen: Beyond cookie-cutter selection = Libr.J. 129.vol. 2004. 11.no. 44-46.p.

A központi válogatás tapasztalatai a Phoenix Public Library állománygyarapításában

Központi állománygyarapítás; Városi könyvtár

A Phoenix-i Városi Könyvtár (PPL) gyarapítási csoportjának vezetője évente felméri, elégedettek-e a fiókkönyvtárak a központi állománybeszerzéssel. (Legutóbb az 54 válaszadó 3,8-re értékelte egy ötfokú skálán a gyarapítás hatékonyságát.) A gyarapítási munkát nyolcan végzik; e magas létszám révén jóval több dokumentumot tudnak kiválasztani, mint ha csupán könyvismertetések alapján szelektálnának, hiszen ezek csak a megjelenő 150 ezer könyv 10-15%-át fedik le. A felmérések és az informális beszélgetések nyomán kiderült, hogy – az olykor elkerülhetetlen hibák ellenére – ez a módszer a 13 fiók több mint egymillió használói igényét megfelelően kielégíti.

A központi beszerzés melletti első érv az, hogy minden könyvtárnak nagyjából ugyanazokra a könyvekre van szüksége; elvileg egy könyvtáros is megrendelhetné az összes fiókkönyvtárnak, de a valóság ennél kicsit bonyolultabb. A központi beszerzést végző könyvtárosok gazdagabb irodalmat tudnak kiválasztani, és ezek különböző szempontú, szintű és formátumú feldolgozások lehetnek. A másik ok: az olvasószolgálat megfelelő szakemberigényének biztosítása, a harmadik pedig a „karcsúsítás” szükségessége mellett a minőség fenntartása,

illetve az új megjelenésű könyvek bekerülésének felgyorsítása.

A központi gyarapítás előnyeit már 1995-ben leírták: ez a rendszer jóval szélesebb körű gyarapítást eredményez, képes a hasonló témájú könyvek közül a jobbikat kiválasztani, több idő és szakértelem áll rendelkezésre. (Szerzőnk meggyőzően veti össze a helyi és a központosított gyarapítás sajátos vonásait). A kisebb fiókok speciális igényeit is jobban ki tudja elégíteni a központi ellátás.

A keretes részekben a PPL gyarapítói munkamegosztásának, a helyi kereteknek, az elért megtakarításoknak stb. rövid adatait közli, és öt olyan alapvető tényrt sorol fel, amelyek révén a központi gyarapítás segítségével jobb gyűjtemények jöhetnek létre.

(Murányi Lajos)

04/321

FENNER, Audrey: The approval plan: selection aid, selection substitute = Acq.Lib. 31/32.no. 2004. 227-240.p. Bibliogr.

A megtekintés mint a kiválasztás segédeszköze és helyettesítője

Előszerezeményezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A megtekintés vagy más néven komplex beszerzési megbízás (angolul approval plan, a továbbiakban KBM) a 60-as évektől működik a könyvtárak gyakorlatában. A könyvtár a szállítóval megállapodást köt, amelynek keretében az megadott profil alapján (témák, nyelvek, sorozatok és formátumok, további kiadók és nyomdák szerint) mintegy előválogatják a kiadványokat, és megjelenésük után azonnal, rendszeresen és automatikusan megküldik a profilnak megfelelő dokumentumokat megtekintésre, válogatásra. A szállítónál szakreferensek egyez-

teszik, kezelik és – szükség szerint, időszakonként – módosítják a profilokat, ők tartják a kapcsolatot a könyvtárakkal, ők elemzik a visszaküldött könyvek összetételét, ők készítik el az esetleges jelentéseket. A könyvtárak e szolgáltatáshoz kapcsolódva nyomtatott cédulákat vagy újabban elektronikus értesítést is kérhetnek az új megjelenésekről, illetve kombinálhatják a normál rendeléseket a KBM-sal. Van olyan szállítók, amelyek szívesen dolgoznak ezzel a megoldással, és jelentős árengedményt is biztosítanak vevőiknek. A rendszer hatékony működéséért legnagyobb részben a könyvtár viseli a felelősséget.

A könyvtár ez a szolgáltatás tehermentesíti a fegyellemmel kísérés és a címenkénti kiválasztás teendői alól. Vizsgálatok igazolják, hogy a feltételezésekkel ellentétben a gyűjtemények nem válnak túlzottan egyformává. Az ebben a rendszerben beszerzett könyvekkel is sok a teendő, és a munkafolyamatokat is hozzá kell igazítani ehhez a megoldáshoz. A megtekintésre beérkező könyvek és az egyéb formában (normál megrendeléssel, standing orderrel, külföldről, visszamenőlegesen stb.) megrendelt könyvek közötti átfedést ki kell küszöbölni. A duplumrendeléseket a szállítónak célszerű kiszűrniük a hozzájuk érkező megrendelések közül. A profilokat ideális esetben sikerül úgy kialakítani, hogy minél kevesebb – maximum 5-10%-nyi – könyvet kelljen visszaküldeni, már csak a szállítói és a könyvtári oldal költségeivel való takarékoság céljából is. Gyakoriak azok a megoldások is, amikor a könyvtár a neki küldött összes könyvet továbbiválogatás nélkül „befogadja”.

A módszer akkor kezdett elterjedni, amikor még bőséges volt a könyvtárak költségvetése. Munka- és időmegtakarítást lehet azzal elérni, hogy a megtekintésre érkező könyvekkel egyetlen számla érkezik, és a KBM-sal beszerzett könyvekre szállítónként egyetlen költségvetési keretet biztosítanak. Ez a megoldás a tapasztalatok szerint a nagyobb, vi-

szonylag jó anyagi lehetőségekkel rendelkező, kutatásra orientált könyvtárak számára jó megoldás.

A korszerű technológia ezt a munkafolyamatot is elérte. A szállítók on-line adatbázisaiban tájékozódni lehet a megrendelések státusáról; az EDI szabványcsalád egyszerűsíti az adatcserét.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 324, 329

Állományvédelem

04/322

BALÍK, Vojtěch – POLIŠENSKÝ Jiří: The National Library of the Czech Republic and the floods of 2002 = Alexandria. 16.vol. 2004. 1.no. 17-24.p.

A Cseh Köztársaság nemzeti könyvtára és a 2002. évi árvizek

Elemi károk; Nemzeti könyvtár; Restaurálás

A Moldva és az Elba áradása hatalmas pusztítást vitt végbe Csehországban 2002 nyarán, nem kímélve a könyvtárakat és a levéltárakat sem. Közel ötven könyvtár több mint 600 ezer kötet könyvet ázott el, de ennek csak egynegyedét tudták megmenteni – köztük egy ősnymtatványt, ötezer régi könyvet és sok értékes folyóiratot –, a többit ki kellett selejtezni. Jelentős levéltári anyag is elázott. A prágai Nemzeti Könyvtár állományában nem keletkezett nagyobb kár – csupán az ún. duplumgyűjteményt (13 ezer kötetet) kellett lefagyasztani –, műszaki berendezéseik azonban tönkrementek.

A természeti csapást követően a Nemzeti Könyvtár a Központi Állami Levéltárral közösen stratégiai tervet készített a helyreállítás sorrendjére és az alkalmazandó technológiára vonatkozóan, és kezdetől fogva vezető szerepet vállalt a károk felszámolásának koordinálásában. (A kormányzati segítség mellett több állam jelentős anyagi támogatást és

technikai berendezéseket biztosított az átázott dokumentumok megmentéséhez).

A Nemzeti Könyvtár igazgatójának és az állományvédelmi részleg vezetőjének tanulmánya részletesen ismerteti az árvíz után alkalmazott szervezési megoldásokat, munkafolyamatokat, a kipróbált eljárásokat (mélyhűtés, szárítás stb.), az elvégzett tesztek eredményeit és az alkalmazott tárolási módszereket. (A különféle papírok szárítása során szerzett tapasztalataikat közre is adták a http://www.nkp.cz/povodne/e_suseni.htm címen honlapjukon.) Az árvíz nyomán – a tapasztalatok feldolgozásán kívül – mindenkinek áldoznia kell majd a megelőzésre: minden kulturális intézménynek katasztrófa-elhárítási tervet kell készíteni, jól felszerelt mentőközpontot létesíteni, továbbá jó előre megállapodni olyan cégekkel, akik baj esetén azonnal segíteni tudnak. (A függelék huszonnyolc érintett könyvtárat sorol fel a tönkrement kötetek nagyságrendjében.)

(Murányi Lajos)

04/323

MUIR, Adrienne: Digital preservation: awareness, responsibility and rights issues = J.Inf.Sci. 30.vol. 2004. 1.no. 73-92.p. Bibliogr. 27 tétel.

A digitális állományvédelem kérdései: tájékozottság, felelősség és a szerzői jogok

Digitalizálás; Elektronikus publikáció; Felmérés; Könyvkiadás; Másolás; Megőrzés; Szerzői jog

A digitális információk megőrzésének velejárója a másolás, de nem világos, hogy a brit törvények megengedik-e ezt. A megőrzési célú másolás engedélyeztetése időigényes és bonyolult folyamat. A „tulajdon helyett hozzáférés” modellek velejárója, hogy a könyvtáraknak nem áll módjukban a könyvtári anyagok megőrzése, és emiatt más módszert kell alkalmazni. Különféle megközelítések léteznek a kérdés megoldására, így pl. a köteles-példány törvény kiterjesztése, a szerzői jog és a hozzá kapcsolódó

dó törvények kiegészítése, a megőrzésre vonatkozó rendelkezések megszövegezése és a licencekhez való csatolása stb. A brit könyvtárak és kiadók felmérése azt mutatja, hogy ezek az intézmények nem nagyon vannak tisztában a jogi helyzettel, és nem világos, hogy a kiadók hogyan fogják megvalósítani a dokumentumok megőrzését. Ezért a jogi helyzet tisztázására és a probléma nagyobb fokú tudatosítására van szükség. További tanulmányozást igényel a digitális megőrzéssel kapcsolatos szerepek és felelősségek kérdése, és az új elektronikus publikációs irányzatok hatásának vizsgálata.

(Autoref.)

Lásd még 355

Különgyűjtemények

04/324

McCLELLAND, Arthur G.W.: Routes to roots. Acquiring genealogical and local history materials in a large Canadian public library = Acq.Lib. 31/32.no. 2004. 67-76.p.

Családtörténeti és helytörténeti dokumentumok beszerzése egy nagy kanadai közkönyvtárban

Állománygyarapítás; Különgyűjtemény -helyismereti; Városi könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A kanadai London Public Library az ország egyik első ilyen közkönyvtáraként az 1910-es évek végén kezdte építeni a településére és annak lakóira vonatkozó történeti dokumentumokból álló Londoni-ana nevű különgyűjteményét. Ez, valamint a 40-es, 50-es években kialakított, a helyi szerzők műveiből álló gyűjteményrész lett az 1967-ben megnyitott

ún. London Room alapja. A később többször bővített különgyűjtemény jelenleg a 400 ezer lakosú város központi könyvtárában található.

Kanadában csak 1953-ban alapították meg a nemzeti könyvtárat, így a patriotika és a tartományokra vonatkozó irodalom beszerzése a hasonló méretű városi könyvtárakra hárult. A városi helyismereti művek a 60-as évektől lettek nagyobb arányban képviselve, ami annak is köszönhető, hogy a független Kanada közelgő 1967-es centenáriuma ösztönözte ezek megjelenését. Az erőteljes növekvő tendencia azóta is tart.

Megnőtt az érdeklődés a családtörténet iránt is. Ma egy várostörténeti monográfia jellemzően magában foglalja a helyi családok történetét – a kettő szorosan összefügg –, a genealógiai honlapok látogatottsága igen magas, és a könyvtárak is mindinkább feladatuknak tartják a témában való szolgáltatást. A London Room a legkülönbözőbb típusú primer és szekunder dokumentumokkal támogatja az ilyen irányú kutatásokat, beleértve pl. a telekkönyveket, helyi kormányzati dokumentumokat, népszámlálási adatokat, statisztikákat, telefonkönyveket, iskolai évkönyveket. A használók 90%-a kutatja elsősorban a genealógiai anyagot, és 10% a szűkebben vett helyismeretét. A kétféle anyag aránya ennek fordítottja volt az állományban, de gyorsan alkalmazkodik az igényekhez.

A helyi vonatkozású dokumentumokról helyi hírlapokból és az évenként megrendezett helyi könyvásár révén lehet tudomást szerezni. Ezeket az országos sajtóban sokszor nem, vagy nehezen találjuk meg. A családtörténeti kutatásokhoz ugyanakkor rendelkezésre áll egy jól összeállított, laikusoknak szóló segédkönyv, a helyismereti irodalomnak pedig 1950-nél is régebbre visszanyúló retrospektív bibliográfiája van. A helyi genealógiai, helytörténeti és városvédő szervezetekkel való kapcsolattartás nélkülözhetetlen a gyarapításhoz. A könyvtárosok felhívják a közösség figyelmét ezek rendezvényeire, maguk akár szervezőként is részt vesznek

rajtuk. A helyi közösségek, szervezetek pedig nemritkán aktív gyűjtők. A kutatásaik eredményeit tartalmazó kiadványokból rendszeresen adományoznak a könyvtárnak, melynek szolgáltatásait módjuk van alaposan megismerni és használni. Nem kevésbé fontos a helyi kormányzattal való kapcsolattartás. A településfejlesztés a mindenkori adottságok beható tanulmányozását igényli, és tanulmányok írásával jár együtt. A könyvtár pedig azzal, hogy régi, terjedelmes anyag megőrzéséről gondoskodik, költségektől kíméli meg a hivatalt.

A London Room dokumentumai csak helyben használhatók, bizonyos anyagokat ritkaságuk vagy állapotuk miatt klimatizált helyiségben tárolnak, és használatuk korlátozott. Az intenzív használat miatt a gyarapítási keret számottevő részét fordítják kötetésre, mikrofilmzésre és a speciális dokumentumoknak megfelelő olvasó- és raktári berendezésekre. A könyvtár folyamatosan készíti indexeit gyűjteményének – máshol fel nem tárt – anyagához, egyelőre nyomtatott formában.

(Vajda Henrik)

04/325

LITZER, Don – BARNETT, Andy: Local history in e-books and on the Web. One library's experience as example and model = Ref.User Serv.Q. 43.vol. 2004. 3.no. 248-257.p. Bibliogr.

Helytörténet e-könyvekben és a weben. Egy könyvtár tapasztalatai mint példa és modell

Digitalizálás; Elektronikus publikáció; Közművelődési könyvtár; Munkafolyamat; Szakirodalom -helyismereti

A Wisconsin Rapids nevű kis település (Wisconsin, USA) könyvtárában, a *McMillan emlékkönyvtárban* néhány év alatt egy on-line helytörténeti gyűjteményt (Local History Online, LHO-L) alakítottak ki, amely folyamatosan bővül. Potenciális olvasói ugyan csak negyvenezen vannak, de a választott megoldások és a webes megjelenés mindenki

számára tanulságokkal szolgálhatnak (http://www.mcmillanlibrary.org/local/local_history.html).

A kisebb települések helyismereti dokumentumainak digitalizálása ugyanis nagyon fontos az országos programok – mint az *American Memory* vagy a *Making of America* – mellett is, bár sokkal kisebb figyelmet kap, noha a helyi (településtörténeti és genealógiai) dokumentumok, adattárak, segédletek, feldolgozások szélesebb körben való hozzáférhetővé tétele a közkönyvtárak fontos feladata.

Az esettanulmány Wisconsin Rapids legfontosabb helyi dokumentumai és történeti forrásai digitalizálásának egyes lépéseiről, finanszírozásáról és eredményeiről számol be részletesen, majd az elektronikus helytörténeti anyagok használatát elemzi.

(Murányi Lajos)

Feldolgozó munka

04/326

CHOI, Ben – PENG, Xiaogang: Dynamic and hierarchical classification of Web pages = *Online Inf.Rev.* 28.vol. 2004. 2.no. 139-147.p. Bibliogr.

Weboldalak rugalmas és hierarchikus osztályozása

Gépi indexelés; Hatékonyság; Honlap; Osztályozási rendszer

A weboldalak automatikus osztályozása hatékony módszer az internet hatalmas mennyiségű információinak rendszerezésére, és a releváns információk kikeresésének előmozdítására. Jóllehet sok osztályozási rendszert javasoltak már, legtöbbjük figyelmen kívül hagyja azt a problémát, amely az adott kategóriák és az állandóan növekvő weboldalak közötti ellentétből következik. E rendszerek hátránya az is, hogy bármilyen osztályozáshoz az összes létező kategóriát végig kell keresni. A jelen cikk egy olyan dinamikus és hierarchikus osztályozási rend-

szert javasol, amely képes szükség szerint új kategóriákat létrehozni, hierarchikus fa-szerkezetbe szervezni a weboldalakot, és úgy osztályozni azokat, hogy a fa-szerkezetnek csak egyetlen útvonalán kell végighaladni. A javasolt rendszer lényegesen csökkenti a keresés bonyolultságát, és a kísérleti eredmények azt mutatják, hogy az osztályozás pontossága 6%-kal meghaladja a hasonló rendszerek pontosságát. A dinamikus kategória-hozzáadási technika is kielégítő eredményeket hozott.

(Autoref. alapján)

04/327

RETTI, Gregor – STEHNO, Birgit: The Laurin thesaurus. A large, multilingual, electronic thesaurus for newspaper clipping archives = *J.Doc.* 60.vol. 2004. 3.no. 289-301.p. Bibliogr.

A Laurin projekt tezausz. Nagy, többnyelvű, elektronikus tezausz lapkivágat-archívumok számára

Sajtóarchívum; Szabvány; Teljes szövegű adatbázis; Többnyelvű tézausz

A cikk bemutatja az ún. Laurin tezauszt, amely a Laurin rendszerben, egy digitális lapkivágat-gyűjteményekhez kifejlesztett programcsomagban való indexelésre és keresésre szolgál. Többnyelvű tezauszként néhány funkció kivételével megfelel a vonatkozó szabványok ajánlásainak. Az index-kifejezéseken kívül neveket is tartalmaz. A cikk részletesen ismerteti a rendszer fő csoportjait és kapcsolatait.

A Laurin tezauszt a Laurin projekt keretében fejlesztették ki 1998 és 2002 között. A Laurin rendszer részeként a Laurin tezauszt használja elektronikus lapkivágat-gyűjteményének karbantartására az Innsbrucker Zeitungsarchiv (<http://iza.uibk.ac.at/>). Az Innsbrucker Zeitungsarchiv 1960 óta gyűjti a német nyelvű újságokban és folyóiratokban megjelenő irodalmi kritikákat. 1999-ben tért át az on-line rendszerre, amely jelenleg kb. 1 millió

rekordot tartalmaz. A Laurin rendszer lehetővé teszi az archivált állomány elektronikus indexelését, tárolását és visszakeresését.

(Autoref. alapján)

Lásd még 342, 360

Katalógusok

04/328

HALL, Danelle: Mansell revisited = Am.Lib. 35.vol. 2004. 4.no. 78-80.p.

Ki emlékszik még a Mansell-re? – az amerikai Országos Központi Kötetkatalógus bemutatása

Könyvtártörténet -nemzeti; Kötetkatalógus; Központi katalógus

Mára csaknem elfelejtették, mégis a huszadik század egyik legjelentősebb bibliográfiai vállalkozásának tekinthetjük az amerikai központi kötetkatalógust (National Union Catalog = NUC). Gigantikus lelőhely-bibliográfia ez: a 754 kötet 528 ezer oldalt tesz ki, 14 évig készült, és annyiba került, mint a torontói városi könyvtár (34 millió dollárba). A kiadvány teljes címe *The National Union Catalog, pre-1956 imprints: a cumulative author list representing Library of Congress printed cards and titles reported by other American libraries*. Compiled and edited with the cooperation of the Library of Congress and the National Union Catalog Subcommittee of the Resources Committee of the Resources and Technical Services Division, American Library Association (1967-1981).

Az angol kiadó nyomán a könyvtárosok körében csak *Mansell*ként emlegetett segédlet megszületésének körülményeit (az előzményeket, a kiadás lebonyolításának módszerét, a nehézségeket stb.) részletesen ismerteti a tanulmány. Elkészültekor anyagának 80%-a nem szerepelt még on-line katalógus-

sokban, jelenleg azonban (a WorldCat-ban végzett szűrőpróbák szerint) minden keresett tétel megtalálható már elektronikus formában. Ennek ellenére a Mansell szakmai örökségünk fontos (ha már nem is igen használt) része, amiről érdemes megemlékeznünk.

(Murányi Lajos)

04/329

PERRAULT, Anna: The role of WorldCat in resources sharing = Collect.Manage. 28.vol. 2003. 1/2.no. 63-75.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A WorldCat szerepe a forrásmegosztásban: az adatbázis bibliometriai elemzése

Állományelemzés; Egybehangolt állományalakítás; Központi katalógus -on-line

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A WorldCat 2001-ben ünnepelte fennállásának harmincadik évfordulóját. Ekkor 45 millió rekordot és több mint 750 millió lelőhelyet tartalmazott, és 377 nyelven négyezer év rögzített tudását tükrözte. Egy OCLC/ALISE kutatási pályázat keretében bibliometriai vizsgálat indult. Az adatbázis 10%-át elemezték szisztematikusan kiválasztott véletlenszerű minta alapján az OCLC iCAs szoftverét felhasználva a WorldCat-ben szereplő monográfiák könyvtártípusonkénti (tudományos, felsőoktatási, köz-, szak- és egyéb, iskolai), tematikus és nyelvi összetételét elemezték.

A rekordok 53%-ának csak egy lelőhelye volt. E rekordok 63,5%-a a tudományos könyvtárakhoz kötődik. A rekordok 65%-a angol nyelvű monográfiáé. Az idegen nyelvű rekordok 67,5%-ában kínai, francia, német, japán, orosz és spanyol nyelvű művek szerepelnek. Az előkészületek során kiderült, hogy a minta egyharmadában nem állnak rendelkezésre

zésre a tematikus elemzést segítő raktári jelzetek (Dewey, LC vagy NLM). Fontos megállapítása volt a vizsgálatnak, hogy 1992 és 2000 között a raktári jelzetet is tartalmazó rekordok száma 88 százalékponttal lett kevesebb. A csúcsidőszak a legtöbb mutató tekintetében a 90-es évek elején volt, azóta csak visszaesés volt megfigyelhető.

Az adatokból kitűnik, hogy az angol nyelvű, raktári jelzettel ellátott rekordok és az ISBN számok következetesebben és frissebben kerülnek be az adatbázisba, mint a többi elemzett kategóriába tartozók. Úgy tűnik, hogy az angol nyelvű, bevett kiadványok rekordjai az egyetlenek, amelyek időben regisztrálva vannak az adatbázisban. Azok a rekordok, amelyekhez nem tartozik se ISBN szám, se raktári jelzet, amelyek unikálisabbak és a kiadványtermés sokszínűségét adják, hosszabb idő alatt jelennek meg. Az elemzés azt mutatta, hogy a 90-es években a nemzeti könyvtárak és a nagy tudományos könyvtárak szolgáltatták a WorldCat idegen nyelvű rekordjainak túlnyomó részét, és feltehetőleg ugyanők gondoskodtak saját országuk kiadványtermésének rekordjairól is.

Megállapították, hogy az OCLC katalógusa 30 év elteltével elérte a kritikus tömeget a világ kiadványtermésének tükrözése terén. A frissen megjelent kiadványok, különösen a külföldiek szélesebb köre szerepelt volna az elemzésben, ha a szállítói rekordokat is figyelembe vették volna. Ezekről azért mondtak le, mert egy részük nem tartalmaz egy raktári jelzetet sem (és ami nem szerepel a WorldCat-ben, az a könyvtári hasznosítás szempontjából nem is létezik), és a cél az volt, hogy a címeket a gyarapítási együttműködés szempontjából vizsgálják. A bibliográfiai számbavétel feladata az átfogó, országhoz kötött és nem feltétlenül a könyvtárakhoz kötődő nyomtatott bibliográfiákról átkerült a könyvtárak kezébe, amelyeknek a bibliográfiai rekordokat szállítaniuk kell. Az utóbbi évtized kiadványtermésénél megfigyelhető, hogy csökken a szolgáltatott rekordok száma. A forrásmegosztás-

nál a WorldCat-et évente nyolcmillió könyvtárközi kölcsönzési tranzakcióhoz használják fel. Ugyanilyen nagyarányú igénybevétel nem tapasztalható a kurrens kiadványokkal való közös gyűjteményfejlesztés területén.

A közös gyűjteményfejlesztés kérdéseivel az OCLC használóinak tanácsa 1999-ben foglalkozott egy határozatában, amely ismételten rögzítette az együttműködési kötelezettség elvi alapjait. A tagkönyvtárak és a részt vevő hálózatok számára összefoglalták a teendőket: minden kurrens, latin betűs katalógusrekordjukat és állományadataikat meg kell küldeniük az OCLC-nek. S. Wilder tanulmánya egyébként azt állapította meg, hogy 1985 és 2000 között az újonnan felvett katalogizálók száma 45%-kal csökkent. A tyúk-tojás szindróma merül fel itt: a frissen megjelent címeket hiába keresik a WordCat-ben, ugyanakkor ezek rekordjait nem viszi be senki, mert arra vár, hogy azt mások megtegyék. Az említett elvek a következőket tartalmazzák: 1. A közös gyűjteményfejlesztési megállapodásokban szerepeljen a dokumentumok időbeni leírása és osztályozása, valamint beszerzése. A megállapodásoknak azonos fontosságú eleme mind a beszerzés, mind a bibliográfiai számbavétel. 2. Ösztönözni kell a kurrens dokumentumok feldolgozását. El kell érni, hogy a kiadástól számított két éven belül bekerüljenek a rekordok az adatbázisba. A nemzetközi gyűjteményfejlesztési együttműködés alapvető akadálya, ha nem áll rendelkezésre a világ könyvtári állományáról az on-line metaadatok kritikus tömege. Csak a bevett kiadványok jelennek meg a WorldCat-ben öt éven belül. 3. Az adatbázist alkalmassá kell tenni arra, hogy az állományadatok nélküli (szállítók által beadott vagy előzetes katalogizálási adatok alapján létrehozott) rekordokat le lehessen keresni belőle, tehát mérni lehessen, hogy mit nem vásárolnak.

A Centre for Research Libraries Aberdeen Woods-i konferenciáján 1999-ben alakult egyik munkacsoport teljesítménymutatókat fogalmazott meg a

WorldCat és hasonló adatbázisok értékelésére (a monografikus és időszaki címek száma témánként és időszakonként; az unikális címek száma témánként és időszakonként; azon könyvtárak átlagos száma, amelyeknek az adott cím az állományukban szerepel (például egy konzorciumon belül); a gyűjtemény közepes kora témánként. Időközben a könyvtári integrált rendszereket és a konzorciumi adatbázisokat is alkalmassá tették ezeknek a mutatóknak a kiszámítására, és a gyűjtemények összehasonlítására is felhasználják őket.

(Hegyközi Ilona)

04/330

DE ROBBIO, Antonella – ROSSI, Paola: MAI: Meta-OPAC Azalai Italiano = Program. 38.vol. 2004. 2.no. 97-109.p. Bibliogr. 8 tétel.

Az olasz könyvtárak virtuális központi katalógusa, a MetaOPAC Azalai Italiano (MAI)

Együttműködés -belföldi; Központi katalógus -on-line; On-line információkeresés; Számítógép-hálózat

A MetaOPAC Azalai Italiano (MAI) az olasz könyvtáros egyesület és egy egyetemi konzorcium, a Consorzio Interuniversitario Lombardo per l'Elaborazione Automatica együttműködése alapján létrehozott virtuális központi katalógus. A cikk ismerteti a MAI összetevőit, és a projekt 1999 óta kifejlesztett szervezési, irányítási, tervezési és alkalmazási eszközeit. A MAI hozzáférést biztosít az olaszországi on-line katalógusokhoz, továbbá linkcsoport-gyűjteményeket és metakeresési lehetőséget is tartalmaz. A metakeresés az Azalai nevű keresőgép segítségével történik. A rendszer, a keresőgép és a konverter architektúrája az itáliai on-line katalógusok adatbázisára alapszik, és három különböző használati csoport igényeinek megfelelően háromféle használati felülettel rendelkezik. Az adatbázis frissítéséért a MAI szerkesztő bizottságának tagjai felelősek. A MAI öt különálló részből áll, amelyek speciális

használati csoportok számára kifejlesztett eszközökből és szolgáltatásokból tevődnek össze.

(Autoref.)

04/331

RODRÍGUEZ BRAVO, Blanca – ALVITE DIEZU, M. Luisa: Propuesta metodológica de evaluación de interfaces de OPACs. INNOPAC versus UNICORN = Rev. Esp.Doc.Cient. 27.vol. 2004. 1.no. 30-44.p. Bibliogr. 11 tétel.

Res. angol nyelven

Módszertani javaslat OPAC interfészek értékeléséhez

Ember-gép kapcsolat; Információkeresési rendszer értékelése; On-line katalógus

A cikk a tudományos és felsőoktatási könyvtárak OPAC-jainak értékelésére használható modellt mutat be, a kidolgozott paraméterekkel és indikátorokkal együtt, valamint ismerteti tíz OPAC e módszerekkel való értékelésének eredményeit. A vizsgálandó két legfontosabb paraméter az interfész keresőszolgáltatásai, illetve az interfész egyéb jellemzői: designja, ergonómiája és barátságossága.

Részletesebben a keresést jellemző kritériumok:

1. A katalógus címlapja: információk a rendszerről; a hozzáférés nyelvei; a keresés szintjei; a különböző katalógusokhoz való hozzáférés; lehetőség a javaslattételre; lehetőség a kölcsönzés kezdeményezésére; integráció a könyvtár más szolgáltatásaival.
2. A keresés: A kereshető mezők; kulcsszavas keresés; operátorok használata (csonkolás, Boole stb.); az *authority* adatok megjeleníthetősége és hozzáférése; az indexekben való navigálás; a hipertextualitás szintje; információ az egy bemenő adathoz tartozó tételek számáról; a keresőstratégia limitálásának lehetősége; a folyamat bármely pontjáról új keresés indításának lehető-

sége; a kereső-stratégiák újbóli felhasználhatósága; intelligens keresés.

3. Az eredmények megjelenése: információ a megtalált tételek számáról; az eredmény rendezésének lehetőségei; különböző ablakok nyitva hagyásának lehetősége; rekordformátumok; címkek; példány-információk.
4. *A tartalmak kezelése*: több katalógus párhuzamosan kutatható vagy nem; egy konkrét katalógus használata különböző időpontokban; különböző típusú információs elemek kezelése; a kapcsolódó képek megjelenítése; kapcsolatok külső dokumentumokkal; Z39.50 kliens támogatása.

Az interfész jellemzői:

1. *Design*: megjelenítés (színek, tipográfia, rendező elemek stb.); olvashatóság; a kapcsolódó adatok csoportosítása; a kereső-stratégia megjelenítése; elemek kiemelése.
2. *Ergonómia*: rekordok szelektálhatósága; a rekordok export formátuma; a letöltés lehetőségei; a megjelenés személyre szabhatósága; a tanulmányozás és a visszakeresés személyre szabhatósága; használói profil-meghatározás és SDI lehetőség; integráció a kölcsönzési modullal.
3. *Barátságosság*: a rendszerüzenetek szintaxisa; hibaüzenetek; az olvasó számára érthető terminológia; az ikonok és gombok megfelelősége; súgó és kontextuális súgó; a rendszer által automatikusan kínált lehetőségek.

Az elvégzett értékelés szerint a spanyol egyetemi könyvtári OPAC-ok keresési tulajdonságai megfelelnek az olvasók igényeinek, akár az INNOPAC-ot, akár az UNICORN-t alkalmazzák. Ugyanakkor nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a tartalmak kezelésére, különösen a multimédiás dokumentumoknak a katalógusokba való integrációjára. Figyelembe kell venni, hogy a bibliográfiai rekord fogalmának fejlődésével már túlléptünk az ISBD szerinti hagyományos leíró elemeken. A rendszer és használója közötti interakció kétségtelenül gazdagabb és közvetlenebb; ennek megfelelően sürgős a keresési

technikák kombinációja, valamint a használatukat megkönnyítő terminológia bevezetése. A második fő paramétert tekintve van néhány ergonómiai javítanivaló, a felhasználóhoz való igazítás jobb lehetőségeit is meg kell teremteni. Az UNICORN esetében a megjelenésen is bőven van javítanivaló. Más tekintetben az INNOPAC és az UNICORN között lényeges, az értékelést jelentősen befolyásoló különbségek nem voltak.

(Mohor Jenő)

Lásd még 289, 332, 370

Információkeresés

04/332

SALSON, Chantal – HENSENS, Hanka – FOURY, Françoise: La bibliothèque ouverte : Pour un accès unique aux ressources de la recherche et de l'enseignement supérieur en Languedoc-Roussillon = Documentaliste. 41.vol. 2004. 1.no. 14-25.p. Bibliogr. 9 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A nyílt könyvtár: egységesített hozzáférés Languedoc-Roussillon tartomány felsőoktatási és kutatási információforrásaihoz

Együttműködés -regionális; Felsőoktatási intézmény; Gépi információkeresés; Központi katalógus -on-line; Szoftver; Számítógép-hálózat

A francia Agropolis egyesület, a Montpellier egyetemi könyvtár és a Montpellier /Languedoc-Roussillon európai egyetemi központ együttműködésnek köszönhetően megvalósult a könyvtárosok és használók álma: régiójukban egyidejűleg kereshetnek az összes felsőoktatási és tudományos bibliográfiai adatbázisban. Az egyetlen közös használói felülettel rendelkező, úgynevezett „nyílt könyvtárban” a kutatók, oktatók és hallgatók 40 szakirodal-

mi adatbázisban kereshetnek, megtalálhatják a dokumentumok lelőhelyét, és kiterjeszthetik a keresést külső forrásokra is.

(Autoref.)

04/333

XIE, Hong (Iris): Online IR system evaluation : Online databases versus Web search engines = Online Inf. Rev. 28.vol. 2004. 3.no. 211-219.p. Bibliogr.

On-line információkeresési rendszerek értékelése: on-line adatbázisok és internetes keresőgépek összehasonlítása

Gépi információkeresés; Információkeresési rendszer értékelése; On-line információkeresés; Számítógép-hálózat

A tanulmány kétféle típusú on-line információkeresési rendszert értékelt, használói kritériumok alapján: on-line adatbázisokat és internetes keresőgépeket. Négyféle keresőgép összehasonlító vizsgálatát is bemutatja: tematikus linkgyűjtemények, általános keresőgépek, meta-keresőgépek, és speciális keresőgépek. Az eredmények azt mutatják, hogy a használók három elemet tartanak lényegesnek az információkeresési rendszerek értékelésénél: használói felület, a rendszer teljesítménye és a gyűjtemény tartalma. A résztvevők a könnyű használat és az intuitív felület fontosságát emelték ki, ugyanakkor a kapott információk megbízhatóságát és hasznosságát is lényegesnek tartották. Az on-line adatbázisok és az internetes keresőgépek előnyeinek és problémáinak elemzése alapján a szerző szempontokat javasol az információkeresési rendszerek tervezéséhez.

(Autoref. alapján)

04/334

OTHMAN, Roslina – HALIM, Nor Sahlawaty: Retrieval features for online databases : Common, unique, and expected = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 3.no. 200-210.p. Bibliogr.

On-line adatbázisok keresési lehetőségei: általános, egyedi és elvárt funkciók

Adatbázis; Felmérés [forma]; Információkeresési rendszer értékelése; On-line információkeresés

A tanulmány a következőket kívánta megállapítani: on-line adatbázisok keresési lehetőségei; a használat nehézségei; a használók részéről elvárt funkciók. 25 adatbázist mértek fel, és a képzést követően 30 használóval készítettek interjút. Az általános keresési funkciók a következők voltak: Boole-operátorok, kifejezések keresése, pontosan megadott szavak vagy kifejezések keresése, mezőspecifikus illetve mezőre korlátozott keresés, csonkolás és helyettesítő karakter. Jóllehet e funkciókat sok rendszer tartalmazza, jelentésük és alkalmazásuk eltérő. Egyedi funkciók: laterális keresés, kifejezések előfordulásának sűrűsége és gyakorisága, referencia-kapcsolat, tartalomjegyzékből való keresés. Elvárt funkciók: relevancia-visszacsatolás és súlyozás, de más módon, mint amit az ACM Digital Library és az IEEE Explore kínál. A leggyakoribb nehézségnek a keresési funkciók megfelelő alkalmazása bizonyult. Az adatbázis-szolgáltatóknak gondoskodniuk kell az elvárt funkciók beépítéséről, szinonimákat is kezelő tezauszról és részletes keresési példákról.

(Autoref.)

ALBERTS, Inge – BERTRAND-GASTALDY, Suzanne: Différences individuelles lors de la navigation dans les espaces virtuels : Impact sur le design des systemes = Doc.Bibl. 49.vol. 2003. 3.no. 111-122.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Navigálás a virtuális térben: az egyéni különbségek hatása a rendszertervezésre

File-szervezés -gépi; Gépi információkeresés; Használati szokások; Számítógép-hálózat

A számítógépes rendszerek gyors fejlődése, azok növekvő bonyolultsága, az új információs technológiák elterjedése a társadalom minden szintjén és a mindennapi életben való alkalmazásaik sokfélesége komoly kihívást jelent az ilyen rendszereket tervező szakemberek számára. Nem támaszkodhatnak többé az általános modellekre, és nem feltételezhetik, hogy szabványos képzésekkel meg lehet oldani a használók összes információkeresési problémáját. Részben ez magyarázza azt a rengeteg tanulmányt, amely az információkeresés egyéni különbségeit vizsgálja. Ebben a cikkben a hiperszövegnek a virtuális tér fogalmára, illetve a virtuális térben való navigálás tanulmányozására gyakorolt hatását vizsgáljuk.

Kiindulási pontként az 1997 óta publikált szakirodalom szemléjét használjuk, majd egy három részből álló elemzést mutatunk be. Az első rész ismerteti az egyének és az új elektronikus környezet közötti kapcsolatot, és bevezeti a fő fogalmakat. A második rész bemutatja az eddigi kísérletek módszertani jellemzőit, és megvizsgálja a hiperszöveges hordozók használati szokásait befolyásolható tényezőket. A harmadik rész összefoglalja a kutatást támogató elméletet, és felhívja a figyelmet az egyes kérdések sokrétűségére.

(Autoref.)

AWRE, Chris: Finding that document! Enhancing the discovery and locating of journals = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 1.no. 7-16.p. Webcímek a jegyzetben.

Találjuk meg a releváns dokumentumokat! A folyóiratok felderítésének és lelőhelyük megállapításának fejlesztése

Dokumentumszolgáltatás; Folyóirat; Központi katalógus -on-line; Szabvány

A brit Joint Information Systems Committee (JISC) egyik célja, hogy támogassa az információs és kommunikációs technológiák újszerű használatát az oktatásban, tanulásban, kutatásban és az intézmények vezetésében. Tevékenysége felöleli egyrészt a folyóiratokkal kapcsolatos kutatások esetében a felderítés és lelőhely-megállapítás eszközeinek fejlesztését, másrészt a tudomásszerzés forrásainak, különösen a katalógusoknak a fejlesztését. A JISC a közelmúltban sikeres projekteket finanszírozott, például egy hatalmas elektronikusforrás-gyűjtemény kiépítését a felnőttoktatási és a felsőoktatási szektorban (Distributed National Electronic Resource, DNER). Az eLib és a JISC Information Environment fejlesztési és infrastruktúra-modernizálási program, valamint a MODELS szemináriumok is a JISC nevéhez fűződnek.

A JISC projektjei az információhoz való hozzáférés mint munkafolyamat különböző „láncszemeivel” foglalkoznak, a források felderítésétől, a lelőhelyek megállapításán és a kérések lebonyolításán keresztül a dokumentumok szolgáltatásáig. Az úgynevezett JOIN-UP projektek (Xgrain, ZBLSA, zetoc Enhancements, Docusend) mind ezeket a területeket kutatják, miközben egymással szorosan összefüggnek, egymás eredményeit és a kifejlesztett eszközöket közösen hasznosítják.

Az Egyesült Királyságban az országos központi katalógus megvalósíthatósági tanulmánya 2001-ben arra a következtetésre jutott, hogy szükség van egy fizikai központi katalógusra az időszaki kiadványokról. Ezt követően indult a SUNCAT projekt,

amelyet a JISC és az RSLP finanszíroz. Két szaka-sza során először 2004 decemberéig létrehozzák a katalógus infrastruktúráját, amelyet kiválasztott könyvtárak tesztelnek és rekordokkal feltöltenek, majd 2006 decemberéig alkalmazzák az első fázis eredményeit és több mint 200 könyvtárat bekapcsolnak a katalógusba. A SUNCAT lesz az egyedüli információforrás a folyóiratcímek lelőhelyének megállapítására. Jó minőségű bibliográfiai rekordokat tartalmaz majd, beleépül az ISSN és a CONSER adatbázis is, és az egyes részt vevő könyvtárak letölthetnek belőle rekordokat. A SUNCAT nem akarja felváltani a meglévő központi katalógusokat, hanem azokat a kutatókat szeretné szolgálni, akiket a meglévő források nem látnak el, és/vagy akik a meglévő szolgáltatásokon túlmenőekre tartanak igényt.

A JISC Information Environment különböző összetevőinek integrált és interoperábilis fejlesztése a nyílt szabványok alkalmazásának köszönhető. A JOIN-UP és a SUNCAT ezekre a szabványokra épül. A JISC együttműködik más országos (Resource, BL) és nemzetközi szervezetekkel (CNI és SURF) e szabványok fejlesztésében és újak létrehozásában.

(Hegyközi Ilona)

04/337

BOUDRY, Christophe – AGOSTINI, Clémence: Étude comparative des fonctionnalités des moteurs de recherche d'images sur Internet = Documentaliste. 41.vol. 2004. 2.no. 96-105.p. Bibliogr. 36 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Digitális képek visszakeresésére kifejlesztett internetes keresőeszközök funkciókészletének összehasonlító vizsgálata

Gépi információkeresés; Hatékonyság; Képanyag; Számítógép-hálózat

Az internet a digitális képek gazdag forrása; keresésükre általában speciális keresőgépeket használ-

nak. Bár sok cikk foglalkozik a weboldalak keresőeszközeivel, igen kevés ismerteti a képviszakereső rendszerek működését. A jelen cikk ezeknek az eszközöknek a funkciókészletét hasonlítja össze, megkülönböztetve a weboldal-keresőkből továbbfejlesztett változatokat azoktól, amelyeket kimondottan kép-visszakeresésre terveztek.

(Autoref.)

04/338

SPINK, Amanda – JANSEN, Bernard J.: Searching for people on Web search engines = J.Doc. 60.vol. 2004. 3.no. 266-278.p. Bibliogr.

Személyek keresése webes keresőmotorok segítségével

On-line információkeresés; Számítógép-hálózat; Személynév

A tanulmány a személynevekre való internetes keresések jellemzőit kutatta. A következő kérdésekre kereste a választ: „Jelentős részét képezi-e a személynevek keresése az internetes keresőgépeken végzett kereséseknek?” „Melyek a jellemzői?” „Milyen hatékony a személynevek keresése?” Két keresőgép találmára kiválasztott kérdésmintáit elemezték. Az eredmények a következőket mutatták: a személynév-keresés bevett gyakorlat, de nem meghatározó része az internetes kereséseknek – főleg hírességek neveire keresnek; kevés kérdés tartalmaz idézőjelet vagy egyéb pontosító operátort; az Alta Vista keresések több összetett keresési funkciót tartalmaztak, mint az AlltheWeb keresések. A szerzők végül az eredményeknek az internetes keresésekre, a keresőgépekre, és a jövőbeli kutatásokra gyakorolt lehetséges hatásaival foglalkoznak.

(Autoref. alapján)

04/339

JIN, Yi – HUANG, Min: Melody-based retrieval of music = *El.Libr.* 22.vol. 2004. 3.no. 269-273.p. Bibliogr.

Zenei dokumentumok visszakeresése dallam szerint

Gépi információkeresés; Zenemű

Napjainkban egyre növekszik az elektronikus könyvtárakon és az interneten keresztül hozzáférhető zenei anyagok mennyisége. A zene hatékony visszakeresése komoly kihívást jelent. Sok munkát fordítottak a zene hanghullámokkal való ábrázolására, ám sok ember számára a zene legfontosabb és leghasznosabb jellemzője a dallam. A jelen cikk a zene dallam szerinti visszakeresésére összpontosít, ami a zene tartalom szerinti visszakeresésének tekinthető, de sokkal közelebb áll a zene valódi természetéhez. Ismerteti a dallam azonosításának módszerét a MIDI fájlban, a dallam input-módszereit, valamint a keresési információk és a keresett információk egyeztetésének módszereit.

(Autoref.)

Lásd még 299, 330, 341, 367-368, 371, 381

Tájékoztató munka

04/340

SCHWARTZ, Jennifer: Toward a typology of e-mail reference questions = *Internet Ref.Serv.Q.* 8.vol. 2003. 3.no. 1-15.p. Bibliogr.

Az e-mailben feltett referenzs kérdések típusai: felmérés egy egyetemi könyvtár gyakorlatából

Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Felmérés [forma]; Referenzs

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,

Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk egy tanulmány eredményeit mutatja be, amely a New York University könyvtárainak „Ask-a-Librarian” nevű szolgáltatását vizsgálta. Az első 20 hónap e-postán küldött kérdéseit azzal a céllal elemezték, hogy használható kategóriákat állapítsanak meg a kérdések természete alapján. Végül a következő csoportokba sorolták a kérdéseket: *Megállapítások, Információkérés, Instruksiókérés, Tanácskérés, Igényközlés*. Ezek a típusok informatívabbak, mint az egyszerű *referenzs/nem referenzs* csoportosítás, és a kérdezők szándékáról is elárulnak valamit, ami különben homályban maradna a személyes találkozás hiánya miatt.

(Autoref.)

04/341

MARKGREN, Susanne – ASCHER, Marie T. – CROW, Suzanne J. [et al.]: Asked and answered – online. How two medical libraries are using OCLC's QuestionPoint to answer reference questions = *Med.Ref.Serv.Q.* 23.vol. 2004. 1.no. 13-28.p. Bibliogr.

On-line kérdés – on-line válasz. Hogyan használja két orvosi könyvtár az OCLC QuestionPoint szolgáltatását a referenzs kérdések megválaszolására?

Együttműködés -belföldi; Főiskolai könyvtár -orvostudományi; On-line információkeresés; Referenzs

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Mount Sinai School of Medicine (MSSM; New York) és a New York Medical College (NYMC; Valhalla, N.Y.) könyvtára két hasonló helyzetű, sok szolgáltató helyen működő egészségügyi felsőoktatási könyvtár. Állományuk nagysága 100-200 ezer kötet, az on-line folyóiratok száma több ezer. Mind-

két könyvtár részt vesz a QuestionPoint nevű on-line tájékoztató szolgáltatásban.

A könyvtári on-line referenz szolgáltatások zöme elektronikus levelezésen alapul, kisebb része használja a csevegőszoftverek valamelyikét. Az utóbbi típus, a helyszínen nyújtott és a telefonos tájékoztatás mellett, a valós idejű szolgáltatások közé tartozik. Az előbbi, bár kevésbé gyors, de alaposabb választást tesz lehetővé. Hátránya, hogy a tájékoztatónak egyetlen, olykor nem is szabatosan megfogalmazott kérdésből kell megállapítania az információkeresés célját. Az on-line tájékoztatás mindkét típusának előnye viszont, hogy a kérdés továbbítható, a válaszhoz csatolhatók dokumentumok, azt a felhasználó másokkal is megoszthatja, mindkét fél később bármikor használhatja, és a tranzakciónak írásos nyoma van. Az utóbbi években számos termék és szolgáltatás jelent meg, ami a referenz szolgáltatás ügyvitelét, a szolgáltatásban keletkező dokumentumok tárolását, visszakeresését és a hatékony együttműködést támogatja.

Ilyen a Kongresszusi Könyvtár és az OCLC által kifejlesztett QuestionPoint is. A rendszert az OCLC felügyeli. Egyaránt tartalmaz csevegőszoftveren és levelezésen alapuló modult. A szolgáltatásban 12 ország több mint 100 könyvtára, könyvtárhálózata vesz jelenleg részt. Könyvtárak előfizethetnek rá egyénileg vagy konzorcium keretei között.

„Ask a Librarian” (Kérdezz egy könyvtárost!) nevű rész-szolgáltatása a levelezéses tájékoztatás alapfunkcióit foglalja magában. A használók kérdéseiket e-mail-címükkel, esetleg további adataikkal együtt űrlapon adhatják fel. Nyomon követhetik kérdéseik feldolgozását, olvashatják a korábbi kérdéseket és válaszokat. A részt vevő könyvtárakban az erre kijelölt munkatárs ellátja az adminisztrátori feladatokat: a helyi szükségletek szerint testre szabja a rendszert, a kérdést a megfelelő munkatárshoz továbbítja, de át is irányíthatja adott könyvtár felé, vagy köröztetheti a többi könyvtár között. A kérdések elintézettségüktől függően a rendszer különbö-

ző munkaterületein tárolódnak. Az adminisztrációs modul képes jelentések készítésére. A tranzakciók száma lekérdezhető adott könyvtárra, sőt munkatársra szűkítve, időbontásban is. A QuestionPoint Knowledge Base (tudásbázis) a régebbi referenz anyag keresését és böngészését teszi lehetővé a legkülönbözőbb szempontok szerint.

A MSSM és a NYMC a New York-i Könyvtári Tanács támogatása jóvoltából 2001 végén – 2002 elején csatlakozott a QuestionPoint-hoz, eredetileg a működés tesztelése céljából. Az adatok gyűjtése 2002 júniusával kezdődött. A hosszú távú csatlakozásról 2003 júniusában, az elemzések elvégzése után döntöttek. On-line referenz szolgáltatást korábban is nyújtottak, de rendszereik korlátozottan, illetve csak az intézményi hálózat gépeiről voltak elérhetők, és alkalmatlanok voltak a szolgáltatás statisztikai elemzésére, a referenz anyag elvárható szintű retrospektív kezelésére.

A tájékoztatók munkaidejében a kérdések mintegy 2/3-a érkezik. A terhelés nem indokolja, hogy a jelenleg bárki számára elérhető szolgáltatást a hallgatókra korlátozzák – ez szükség esetén később is megtehető.

Az új szolgáltatás az MSSM esetében csökkentette a hagyományos tájékoztatásban megválaszolandó kérdések számát, de a NYMC-nél a nagyobb nyilvánosság a tájékoztatás egyéb típusainál is emelte a forgalmat. Tartalmilag az on-line referenz kérdések hasonlóak a szóbeli tájékoztatásban kapottakhoz. Érdekes többlet az intézményben folyó kutatások utáni érdeklődés – többnyire külső használók részéről.

Az on-line tájékoztatás jelentősége az egészségügyi szakkönyvtárakban is egyre nő. Mivel az on-line források e területen is terjednek, mind több olvasó otthonából vagy munkahelyéről folytatja kutatásait. Ugyancsak fontos, hogy a szolgáltatás ne korlátozódjon a tájékoztatók munkaidejére. Mindezek, valamint a kedvező tapasztalatok hatására a két könyvtár úgy döntött, hogy a kormányzat által fi-

nanszírozott időszak lejártával előfizet a Question-Point-ra. Terveikben szerepel annak kiegészítése a csevegőszoftveres rész-szolgáltatással is.

(Vajda Henrik)

Lásd még 293, 298, 356

Kölcsönzés

04/342

BANKS, Julie: Does the number of subject headings on a bibliographic record affect circulation intensity? = Tech.Serv.Q. 21.vol. 2004. 3.no. 17-24.p. Bibliogr. 8 tétel.

Befolyásolja-e a bibliográfiai rekordban szereplő tárgyszavak mennyisége a kölcsönzés gyakoriságát?

Feldolgozó munka; Kölcsönzés; Tárgyszó

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A hatvanas évek óta vizsgált probléma, hogy miért van a könyvtárak állományában oly sok ritkán vagy sohasem kölcsönzött mű. Egyik okként az állományépítés során elkövetett hibákat, másikként a leírásokon szereplő tárgyszavak, illetve a „hozzáférési pontok” nem megfelelő mennyiségét szokás feltételezni, ez utóbbi ugyanis korlátozza a meghatározott témájú könyvek keresésének lehetőségét.

A tárgyszavas (kulcsszavas) keresés lehetőségének megvalósulása ellenére fokozatosan csökken a kölcsönzések száma. Ennek több oka lehet, köztük az adatbázisok (és a keresőgépek) nagyobb mértékű használata; a nagyobb érdeklődés a távolról is hozzáférhető rövidebb cikkek, mint a csak a könyvtárból megszerezhető hosszú könyvek iránt; a könyvtári forgalom csökkenése; a felsőoktatási hallgatói

létszám állandó változásai; az olvasók böngészési szokásainak és intenzitásának változása. Bármi is legyen az ok, a folyamatot meg kell állítani, de legalább le kell lassítani, hiszen az egyetemi könyvtár lelke még mindig a könyv. E cél érdekében a South-east Missouri Állami Egyetem (SEMO) könyvtárának politikatudományi állományából kiválasztott minta alapján vizsgálták a címben feltett kérdést. Az előzetes szakirodalmi áttekintésből azt állapították meg, hogy a kutatók nem találtak jelentős összefüggést a tárgyszavak mennyisége és a kölcsönzések száma között.

A SEMO vizsgálatának végkövetkeztetése hasonló a korábban elvégzett vizsgálatokéhoz: nincs erős összefüggés a tárgyszavak nagyobb száma és a gyakoribb kölcsönzés között, ám nem ez a tanulmány legfontosabb eredménye. Jelentősebb, hogy a leírásokon (bibliográfiai rekordban) található tárgyszavak optimális száma – úgy tűnik – egy vagy kettő, hiszen a mintában szereplő művek közül ezeket kölcsönözték a legnagyobb arányban. Az egyáltalán nem kölcsönzött könyvek leg többjét öt tárgyszóval látták el, tehát a több tárgyszó nem befolyásolja pozitív módon a kölcsönzési intenzitást, sőt, lehet, hogy éppen ellenkező hatást vált ki. A kölcsönzések növelését célzó stratégiát tehát nem szolgálja a bibliográfiai rekord kibővítése újabb tárgyszavak hozzáadásával. Érdekes lenne viszont annak vizsgálata, hogy olyan újabb bibliográfiai lehetőségek, mint pl. a tartalomjegyzéknek a bibliográfiai rekordhoz kapcsolt megjelenítése befolyásolja-e a kölcsönzések számát.

Az továbbra sem világos, hogy a gyarapítás mennyiben befolyásolja a kölcsönzést, ám az biztos, hogy a könyvtárosok mindig is az egyetemi közösség érdeklődésének megfelelő műveket próbálják kiválasztani, még ha az a bíráló érzi is őket, hogy a gyér kölcsönzés nagyrészt a nem megfelelő válogatás következménye. Ha igaz az a feltételezés, hogy a könyvkölcsönzések mennyiségi csökkenésének valódi oka az internet és az on-line adatbázisok révén

elérhető sokféle anyag, akkor a mindenféle könyvtárpusra vonatkozó csökkenő kölcsönzés trendje alighanem folytatódni fog, és a tárgyszavak számának növelése ezen nem segít.

(Mohor Jenő)

04/343

GOLLIN, Sarah – PINDER, Chris: The adoption of self-check technology in UK academic libraries = New Rev.Acad.Librariansh. 9.vol. 2003. 42-58.p. Bibliogr. 14 tétel.

Az önkiszolgáló kölcsönzés bevezetésének tapasztalatai a brit felsőoktatási könyvtárakban

Esettanulmány; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés -önkiszolgáló

Ma már sok brit egyetemi könyvtárban működik az önkiszolgáló kölcsönzési szolgáltatás, amely az 1990-es évek elején jelent meg először. A bevezetéssel kapcsolatos tapasztalatokat és a sikertényezőket a szakirodalomban többen leírták. Egybehangzó az a vélemény, hogy az önkiszolgáló kölcsönzés bevezetése után az olvasók másképpen látják a könyvtárat, és megváltozik az olvasószolgálatos könyvtárosok munkája is, a kölcsönzés adminisztráció helyett más feladatokat vállalhatnak.

Egy újabb, szűk körű felmérés keretében azt vizsgálták, miért költenek a könyvtárak az ehhez szükséges eszközökre jelentős összegeket (12 és 25 ezer font között), és milyen eredményeket érnek el ennek az új technológiának a használata révén. 127 egyetemi könyvtárnak küldtek részletes kérdőívet, amelyre 59%-uk válaszolt. Hat könyvtárban készült esettanulmány, ami jól kompenzálta a kérdőíves módszer időközben tapasztalt hátrányait.

Az önkiszolgáló kölcsönzést többféleképpen valósították meg a könyvtárak. Van, ahol teljességgel kiváltották vele a pultnál végzett hagyományos munkát. Van, ahol akkor biztosítják az önkiszolgálás lehetőségét, amikor a kölcsönzési pult zsúfolt vagy zárva van. A készülék elhelyezése nagyon fontos a

siker szempontjából; a legtöbbször a pulttól látótávolságon belül helyezték el. Szórólapokon népszerűsítették, és – főleg kezdetben – helyben, személyesen is ösztönözték a használókat, hogy próbálják ki ezt a módszert.

A működtetés során tapasztalt problémák legtöbbször a könyvtári állományon lévő vonalkódok és digitális címkék, valamint az önkiszolgáló kölcsönzőgépek közötti kompatibilitás terén mutatkozott meg. A használók visszajelzéseit eddig még nem elemezték módszeresen.

A könyvtárak 88%-a a szolgáltatások javítási szükségével és a személyzettel összefüggő okokkal (hatékonyabb munka, a monoton munka kiváltása) indokolta, miért vágott bele az önkiszolgáló kölcsönzés bevezetésébe. 76%-uk szerint a könyvtár működésében jelentős pozitív változást (megtakarítást, a személyzet növelése nélkül több használót) hozott ez az újítás.

(Hegyközi Ilona)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

04/344

JACKSON, Mary E.: The future of interlending = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 2.no. 88-93.p.

A könyvtárközi kölcsönzés jövője

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Prognózis

2003 és 2008 között a könyvtárközi kölcsönzésben (KKK), illetve dokumentumszolgáltatásban (DSZ) a szerző szerint tíz fő tendencia fog érvényesülni.

1. A használók kényelmes, gyors (néhány órán belüli), ingyenes (a referenszhez és a kölcsönzéshez hasonlóan), korlátozásoktól mentes (hazavihető, tetszőleges számú), személyre szabott (tet-

- szőleges helyen átvehető), elektronikus (a megrendeléstől az átvételig) KKK-t, illetve DSZ-t várnak. Ezek a várakozások nem irreálisak, bár komoly kihívást jelentenek.
2. A KKK szolgáltatásokat továbbra is közvetítők fogják lebonyolítani, bár a feladataik a maiakhoz képest egész mások lesznek. A központosított KKK-ben az üzenettovábbító és nyilvántartó rendszerek helyett az ISO ILL Protocolra épülő rendszerek lesznek használatban.
 3. Nő a használók által kezdeményezett (közvetítő bekapcsolása nélkül lebonyolított) szolgáltatások részaránya. Ez a fajta szolgáltatás több hasonlóságot mutat a kölcsönzéssel, mint a hagyományos, közvetített KKK-sel. A NISO Circulation Interchange Protocolt (NCIP) mint új szabványt 2002-ben hagyták jóvá. Ez olyan üzeneteket határoz meg, amelyek lehetővé teszik két, különböző forgalmazótól származó kölcsönzési alkalmazás információcseréjét.
 4. Az elektronikus forrásokhoz való hozzáférés bővül. Úgy tűnik, hogy a könyvtárak nem elégedettek a „nagy üzletek” hatékonyságával. Az ARL felmérésének résztvevői közül 40% azt tervezi vagy fontolgatja, hogy nem újítja meg a folyóirat-csomagok előfizetését. Ehelyett a magfolyóiratokra fognak licencmegállapodást kötni, a többi folyóiratot pedig dokumentumszolgáltatás keretében szerzi be.
 5. A nyomtatott kiadványok szerzői joga és az elektronikus folyóiratok és más elektronikus tartalmak licencei a jövőben is sok fejtörést okoznak majd. Az USA-beli fejlemények a szerzői jogtulajdonosoknak kedveznek. A licencek a könyvtárak számára lehetetlenné teszik azt, hogy az elektronikus tartalmat KKK-i kérések kielégítésére használják fel. A német SUBITO DSZ-nak például ilyen okokból meg kellett szüntetnie a külföldre (Németországon, Svájcban és Ausztrián kívülre) irányuló szolgáltatását.
 6. A portálok – legyenek azok pusztán fejlett szolgáltatásokat nyújtó webhelyek vagy szuper változott linkgyűjtemények – hatását a KKK-re csak most kezdjük érezni. Egyes könyvtárak például nem katalogizálták szakszerűen az e-folyóiratokat, csak jegyzékbe vették azokat a weblapjukon. Portálokon keresve ezek most előbukkannak a használó számára, aki tudomást szerez arról, hogy nyílt URL csatolás révén hozzájuthat a cikkek teljes szövegéhez. Lehetséges, hogy ezáltal csökkenni fog a kérések száma, de legalábbis mérséklődhet a növekedésük.
 7. Az on-line katalógusok egyesek szerint portál-jelleget kezdenek öltetni. Az RLG újabb központikatalógus-projektje a RedLightGreen a webre „van kitalálva”. A szerzőre keresve az olvasó rangsorral bővített jegyzéket kap, lelőhelyekkel ellátva, majd további csatolásokhoz juthat. Az OCLC WorldCat tartalma is bővül: tartalomjegyzékekkel, összefoglalókkal és a szerzők jegyzeteivel. A tervek szerint más (múzeumi és levéltári) tudásarchívumok digitális objektumaihoz is csatolásokat hoznak létre. Az OCLC KKK-i szolgáltatását is továbbfejleszti, a kérés továbbítása előtt a potenciális kölcsönző könyvtár helyi on-line katalógusában ellenőrizni fogja a mű meglétét és hozzáférhetőségét.
 8. A gyűjtés és a hozzáférés közötti határvonal egyre inkább elmosódik. A KKK-t sokan gyors megoldási lehetőségnek tekintik a szűkülő gyűjteményfejlesztési politikák ellensúlyozására. Nem szabad viszont figyelmen kívül hagyni, hogy „gyűjtemények nélkül nincs hozzáférés, és a gyűjteményeknek hozzáférhetőeknek kell lenniük”.
 9. A műszaki szabványoknak – bár a legtöbb könyvtáros és a használók számára láthatatlannak – nagy a jelentőségük. A KKK-t végzők számára a következő szabványok fontosak: az ISO ILL Protocol (a közvetítővel végzett KKK-ben van jelentősége, egyre inkább terjed); a NISO

Circulation Interchange Protocol, a Z39.83 (ez két kölcsönzési rendszer, vagy egy könyvtár kölcsönzési és KKK rendszere közötti kommunikációra szolgál); az Open Archives Initiative Metadata Harvesting Protocolja (ezt az archívumok rejtett tartalmának felderítésére használják, és a fizikai központi katalógus alternatívájaként említik); az Open URL (a metaadat-csomagok továbbításának szintaxisát szabványosítja, és megoldja a „megfelelő-e a példány” problémát is).

10. A globalizáció terjedését jelzi, hogy az Ariel szoftver nemzetközileg elfogadottá vált, és az interneten elérhető on-line katalógusokkal kombinálva külföldről ma már ugyanolyan egyszerűen lehet rendelni, mint belföldről. A külföldi kölcsönzés továbbra is tartogat megoldandó problémákat, ilyenek a lelőhelyek és formátumok, a kölcsönzési hajlandóság megállapítása, a mindkét fél számára elfogadható formátumok, a fizikai szolgáltatás magas ára, az elektronikus szolgáltatás nem teljes körű volta és a fizetési nehézségek. Az IFLA Document Delivery and Interlending Section intenzíven foglalkozik ezekkel a kérdésekkel. Vannak innovatív megoldások, ilyenek a Global Resources Network német és japán projektjei és az OCLC Global Sharing Programja.

(Hegyközi Ilona)

04/345

MARK, Niels – KNAKKERGAARD, Lone: Interlibrary lending and document supply: past, present and future = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 1.no. 41-46.p. Bibliogr.

Könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás: múlt, jelen és jövő

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárközi kölcsönzés

Dániában az Arhusi Állami és Egyetemi Könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés országos központja. E

könyvtár és egy ghánai könyvtárakkal közös projekt tapasztalatait ismerteti a cikk.

Ma a legtöbb tudományos könyvtár ún. hibrid könyvtár; és az olvasó gyakran nem is tudja, hogy a számítógépes hálózat segítségével megkapott információ az adott könyvtárból vagy máshonnan származik. A központi vagy közösen épített katalógusok áttekintést adnak más könyvtárak állományáról, de a hagyományos, nyomtatott dokumentumok és a könyvtárközi kölcsönzés továbbra is megőrzi jelentőségét, miközben az alkalmazott módszerek és eljárások megváltoztak. Az internet megváltoztatta a használók elvárásait: közvetlen és gyors szolgáltatásra számítanak. A térítések bevezetése a keresletben visszaesést okozott.

A távoli dokumentumszolgáltatás a könyvtárak kölcsönös együttműködésén alapszik, és idővel az állományok tervszerű összehangolását – majd közös hasznosítását – eredményezheti. Erre egy-egy könyvtártípus (pl. az egyetemi könyvtárak) vagy egy-egy régió könyvtárai vállalkoznak. Ilyen együttműködésekben országos, majd nemzetközi kezdeményezések nőttek ki. A központi katalógusokhoz sok országban szorosan hozzátartozik a nemzeti bibliográfia és a közös katalógizálás. Gyakori az is, hogy a katalógusok megrendelési lehetőséget és a dokumentumszolgáltatási tranzakciók nyilvántartását is kínálják. A szabványok közül ezen a területen a közös lekérdezésre szolgáló Z39.50 és a folyamat teljes automatizálását kilátásba helyező könyvtárközi kölcsönzési protokoll van használatban.

Dániában az EU szerzői jogi irányelvéből adódó on-line dokumentumszolgáltatási problémákat úgy oldották meg, hogy a folyóiratcikkek on-line szolgáltatását kollektív licencek alapján engedélyezték. A jogkezelő szervezetekkel folyó tárgyalások várhatóan 2004-ben lezárulnak. A dán könyvtárak és használók jelenleg teljességgel a kiadóktól függnék a cikkek elektronikus formátumának elérése terén, de vizsgálják az alternatív (pl. a SPARC-hoz hasonló) megoldásokat.

A dokumentumszolgáltatás terén a különböző országokban végzett teljesítménymérési vizsgálatok következtetéseire egy példa Jens Vigen. (CERN, Svájc) javaslata: vásároljunk kölcsönzés helyett; a leggyorsabb és legolcsóbb szolgáltató könyvtárat válasszuk; versenyezzünk; legyünk rugalmasak; egyszerűsítsük a kérések feldolgozását; ne számoljunk fel térítést – túl drága az adminisztrációja.

A használók ma már az önkiszolgálás és a közvetlen hozzáférés előnyeit élvezhetik a dokumentumszolgáltatás terén is. Arhusban a cikkmásolatok szinte teljesen eltűntek a könyvtárközi részleg asztalairól, ugyanakkor más dokumentumok iránt megnőtt a kereslet.

A harmadik világban az egyetemi könyvtárak helyzete egész más. Bár jobban függnek más könyvtárak szolgáltatásaitól, számos akadály nehezíti a hozzáférést. Az IFLA is felismerte ezt, és különböző projektekkel igyekszik segíteni, továbbá a kiadók is kedvezményes üzleteket kínálnak az elektronikus információk elérésére a fejlődő országoknak. Egy ghánai IFLA-projekt azt mutatta, hogy a tudósok fejlett országokbeli kollégáik segítségével igyekeznek a hiányokat pótolni, illetve maguk vásárolnak dokumentumokat saját használatra (ezek aztán nem is kerülnek be a katalógusokba) vagy könyvtáraik számára. A könyvtárak szerepe tehát elenyésző, nagyrészt a hallgatókat szolgálják. Az országos könyvtárpolitika hiánya igen megnehezíti a dokumentumszolgáltatási rendszer kialakítását. Ghánában a projekt keretében sikerült hatalmas mennyiségű elektronikus forráshoz hozzáférést biztosítani a számítógépes hálózaton, többek között dán tudományos könyvtárak mint dokumentumszolgáltatók közreműködésével.

A távoli dokumentumszolgáltatásban a jövőben a könyvtáraknak továbbra is lesz feladatuk. Egyrészt a régi folyóirat-évfolyamok digitalizálása várható, másrészt tért hódít majd egy-egy dokumentum kérésre történő digitalizálása. Az interneten való hozzáférés csökkenti ugyan a könyvtárak dokumen-

tumszolgáltatási tevékenységének volumenét, de a kérések közül egyre többet kezdeményeznek maguk a használók. A könyvtáraknak használói interfészeket (személyre szabott webhelyeket) kell kifejleszteniük, amelyek sokféle könyvtári szolgáltatás – köztük a távoli dokumentumszolgáltatás – elérését teszik lehetővé. Ez újabb lépést jelent majd a digitális tudományos könyvtár megvalósítása felé.

(Hegyközi Ilona)

04/346

PROWSE, Stephen: Recent developments in remote document supply in the UK = Interlend.Doc.Supply. 32.vol. 2004. 2.no. 103-108.p. Bibliogr.

A legutóbbi fejlemények a távoli dokumentumszolgáltatás terén az Egyesült Királyságban

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Könyvtárközi kölcsönzés; Szerzői jog

A könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás világa átalakulóban van, többféle modellje él együtt. Magának a műveletnek az elnevezése is többször változott, legújabbán a távoli dokumentumszolgáltatás van elterjedőben.

Az Egyesült Királyságban az Európai Szerzői Jogi Irányelvet, amely 2003. október 31-én lépett életbe, nagy várakozás előzte meg. A fő változás az, hogy az irányelv különbséget tesz az üzleti és a nem üzleti célú kérés között. A felmerülő problémákra a British Library (BL) és a könyvtárak és levéltárak szerzői jogi összefogása (Libraries and Archives Copyright Alliance, LACA) igyekezett megoldást kínálni. A BL például különböző szituációkat vázolt fel weblapján azt illusztrálva, hogy mi számít üzleti célú kérésnek. A BLSDS olyan szolgáltatást nyújt, amely a szerzői jogdíjat is tartalmazza („Copyright fee paid”). Ugyanakkor a könyvtárakon kívül más, kereskedelmi cégek és a kiadók is szolgátnak. Ezzel együtt lehetnek olyan kérések, amelyek kielégíthetetlenek maradnak. Egy másik jogszabály, amely viszont kevesebb gondot okozott, a kötelező példány-

jogú könyvtárakról szóló 2003. évi törvény. (Az Egyesült Királyságban 1911 óta hat könyvtár kap teljes sort a nyomtatott kiadványtermésből.)

Az elektronikus aláírásról, amely 2000-ben vált legálissá, még nem dőlt el, hogy könyvtári használatra sor kerül-e a távoli kölcsönzés elektronikus úton való lebonyolításánál, és ehhez szükség van-e a jelenlegi jogi szabályozás módosítására. A kérdést a szabadalmi hivatal (Patent Office) vizsgálta. A londoni King's College-ban már egy ideje használják az elektronikus aláírást a WebOPAC-on keresztül feladott dokumentumszolgáltatási kéréseknél. Az olvasó a kérés feladásakor elfogadja a szerzői jogi feltételeket, és ez a nyilatkozata a különböző azonosítóival (ID és PIN) együtt elektronikus aláírásként funkcionál.

A kiadókkal való tárgyalás sok gondot okoz a könyvtáraknak. Az Elsevier például igyekszik megváltoztatni az e-folyóiratok tartalmának előfizetési-ár-modelljét (lényegében a nyomtatott formában nem előfizetett folyóiratokért magasabb árat számol fel, illetve szigorúan bünteti az előfizetések lemondását). A brit felsőoktatási könyvtárak NESLI2 konzorciuma az Elsevierrel folytatott tárgyalásokon kedvező eredményt ért el két év időtartamra egy tárgyaló ügynök (Content Complete) bevonásával. Már-már látható volt, hogy a tárgyalások kudarca esetén vissza kell térni az egyedi dokumentumszolgáltatási megoldásokra. A JISC 150 ezer fonttal támogatja a kiadókat, hogy folyóirataiknál áttérjenek a nyílt hozzáférési modellre, amelynél a cikkek publikálásáért fizetnek, nem pedig előfizetési díjat szednek. Ha a jövőben a folyóiratcsomagokat szabadon lehet majd összeválogatni, elképzelhető, hogy a könyvtárak a magfolyóirataiknál az előfizetést, a periferikus folyóiratoknál a dokumentumszolgáltatást választják.

A BLDSC a változásokra úgy reagál, hogy igyekszik a különböző piacokhoz jobban alkalmazkodni, köztük differenciálni. Az üzleti könyvtárak számára magasabb díjat határozott meg, a nagyobb hasznot

hozó külföldi könyvtárak kiszolgálása szintén bővülni fog. Nagy befektetést hajtottak végre a technológiai fejlesztések terén (lábbal működtethető szkennerek, biztonságos szolgáltatás, a Relais International cég közreműködésével, az Adobe eBook-Reader alkalmazásával, stb.). A szoftverek megakadályozzák a többszörözést és az e-mailen való jogtalan továbbítást. Mindezt a kiadók is rég szerették volna már elérni. Ma már a „Copyright fee paid” szolgáltatás helyett a „Secure electronic delivery” szolgáltatást használja a BLDSC (ez az Acrobat 6 szoftvert használja és DRM, azaz Digital rights management, vagyis szerzői jogkezelési eleme is van). Még nem tudni, a használók milyen gyorsan fogadják el ezeket a megoldásokat.

Az időszaki kiadványok országos központi katalógusa (SUNCAT) az e-folyóiratokat is tartalmazza. Azt tervezték, hogy a dokumentumszolgáltatás a Docusend projekt (és a gyors és olcsó LAMDA szolgáltatás újraélesztése) révén bekerül a SUNCAT szolgáltatásai közé, de ez nem a tervek szerint alakult. Az ISO ILL protokolljának meghonosítása a legtöbb helyen még várat magára, jó példával meglepő módon az Essexi közkönyvtárak szolgálnak.

2003-ban két jelentés foglalkozott a kutatók információellátásával. A kutatást támogató könyvtárak csoportjának, az RSLG-nek a zárójelentése a Research Libraries Network létrehozását javasolta. Ezzel párhuzamosan a CURL tanulmánya egy alternatív könyvkölcsönzési megoldást szorgalmazott a SHARES program tapasztalatai alapján. Mindkét jelentés hangsúlyozta a BLDSC fontosságát és központi szerepét. Hat követelményt és kilenc megvalósítási módot dolgoztak ki, amely közül végül a BLDSC Plust választották. A BLDSC az egyedi kutatási gyűjteményekkel rendelkező felsőoktatási könyvtárakkal mint partnerekkel konzorciumot alakít, amelynek élén projektmenedzser áll majd.

A könyvek postázásával az utóbbi időben sok gond volt az Egyesült Királyságban. A postai szolgáltató cégek (a Hays DX, de a Royal Mail is) egyre-másra

megbízhatatlannak bizonyultak. A CURL-jelentés azt terjesztette elő, hogy egy kísérlet keretében a könyvtárakból lehessen otthoni címre könyvkérés kezdeményezni.

(Hegyközi Ilona)

04/347

JACKSON, Mary E.: Loan starts : ILL comes of age = Libr.J. 123.vol. 1998. 2.no. 44-47.p.

A könyvtárközi kölcsönzés ugrásszerű fejlődése az Egyesült Államokban

Könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtárközi kölcsönzés világa gyökeresen átalakult öt esztendő alatt az Egyesült Államokban: a könyvtárközi kéréseket ma már elektronikus formátumban továbbítják, a nyilvántartás nem papíron, hanem számítógépen történik, a cikkmásolatok nem faxon, a könyvek (általában) nem postán érkeznek. A technikai vívmányok ellenére azonban ez a tevékenység nagyon munkaigényes, és jóval lassúbb, mint sokan szeretnék.

Jelentős változások történtek a könyvtárközi kölcsönzésben 1986 és 1996 között: a forgalom – elsősorban a tudományos könyvtárakban – ugrásszerűen megnőtt: a kért tételek száma 116%-kal, a kölcsönadottaké 61%-kal emelkedett. A dokumentumok megoszlása nem változott: a kért tételek fele, a küldött anyagok 2/3-a cikkmásolat, a többi könyv. A megnőtt forgalom ellenére a személyzet létszáma nem változott. (Tudnunk kell, hogy a könyvtárközi kölcsönzés a teljes forgalomnak csupán 8%-át teszi ki a felsőoktatási könyvtárakban, míg a tudományos könyvtárakban mindössze 2%-át.)

A fejlődés az igényeknek és a *Maximizing access, minimizing cost: a first step towards the information access future* címet viselő „fehér könyv”-nek (magyarul: Maximális hozzáférés minimális költséggel: az első lépések az információkhoz való hozzáférés jövője felé) volt köszönhető. A tanulmány

nyomán született a Tudományos Könyvtárak Szövetségének (ARL) az a programja, amely az alábbi célokat tűzte maga elé: olyan menedzsment-szoftver kifejlesztése, amely valamennyi rendszerrel tud kommunikálni, és alkalmas a számlázásra is, valamint műszaki szabványok alkalmazása a kérések továbbítása, illetve helyi kezelése során. A „fehér könyv” olyan eszményi rendszert ír le, amely épít az olvasók aktív részvételére, gyors, közvetlenül az olvasókhoz továbbítja a kért dokumentumot. (Kedvező fordulatot hozott a konzorciális formák megjelenése is.)

Az olvasók által kezdeményezett kérések több átlamban egyre jobban előtérbe kerültek (OhioLINK, ILLINET Online, OPLIN, ORBIS stb.), de olyan rendszerek is megjelentek, amelyek közvetlenül az olvasóktól fogadják a kéréseket (UnCover, ISI, UMI, CISTI). Sok könyvtárban kérhet maga az olvasó folyóiratcikkeket, gyakran az OPAC valamelyik menüpontja segítségével. Ez a szolgáltatás nem ingyenes, mert attól fél a könyvtárak zöme, hogy az olvasók „túl sokat” fognak kérni, pedig ez olcsóbb lenne, mint az adminisztrációs munkát végzők bére. (Gyakorlatilag minden könyvtár foglalkozik a könyvtárközi kölcsönzéssel.) Az OCLC könyvtárközi kölcsönzési rendszere 1979 óta forradalmasította a munkafolyamatot; azóta több rendszer is született (ezeket fel is sorolja a cikk).

Az elektronikus szövegekhez való hozzáférés (az ún. full-text) új lehetőségekkel gyarapította a könyvtárközi kölcsönzés fegyvertárát, bár a felmérések szerint (1998) a kérések felében tíz évnél régebbi folyóiratokat kértek az olvasók.

A továbbiakban a tanulmány áttekinti a könyvtárközi kölcsönzésben alkalmazott menedzsment-szoftvereket, a számlázás módjait, az elektronikus továbbítás technikai megoldásait (Ariel, DocView, Relais) és a hagyományos dokumentumok eljuttatásának módzatait (pl. futárszolgálattal az olvasó lakcímére), végezetül pedig az ARL teljesítménymé-

rési vizsgálatának eredményeit és fontosabb tényezőit ismerteti részletesen.

(Murányi Lajos)

Lásd még 336

Dokumentációs eljárások és termékeik

04/348

JACSÓ Péter: Citation-enhanced indexing/abstracting databases = Online Inf.Rev. 28.vol. 2004. 3.no. 235-238.p.

Hivatkozásokkal bővített referáló/indexelő szolgáltatások

Adatbázis; Hivatkozás; Információkeresési rendszer értékelése

A szerző ismerteti a referáló/indexelő (R/I) szolgáltatások hivatkozásokkal bővített rekordjaival kapcsolatos tudnivalókat. Bemutatja az összetettebb, beépített kapcsolattal ellátott hivatkozásokat és a teljes szövegű állományokban található hivatkozások keresésének új funkcióját, majd leírja, hogyan lehet hatékony kereséseket végezni a R/I adatbázisokban és teljes szövegű archívumokban a hivatkozott dokumentumok elemeivel (pl. hivatkozott szerző, hivatkozott cím, hivatkozott forrás és hivatkozott kiadási év).

(Autoref.)

04/349

BEAUDIQUEZ, Marcelle: The perpetuation of national bibliographies in the new virtual information environment = IFLA J. 30.vol. 2004. 1.no. 24-30.p.

Res. francia, német, orosz és spanyol nyelven

A nemzeti bibliográfiák fennmaradása az új virtuális információs környezetben

Bibliográfiai számbavétel; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Honlap; Nemzeti bibliográfia

A szerző azt vizsgálja, hogyan lehet alkalmazni az egyetemes bibliográfiai számbavétel alapelveit, továbbá a hagyományos nemzeti bibliográfiák összeállítására vonatkozó, 1970-ban kiadott ajánlásokat a webhelyekre. Különféle forgatókönyveket vázol fel a webhelyek nemzeti bibliográfiáinak elkészítésére, aláhúzza a nemzeti könyvtárak szerepének fontosságát a webhelyek archiválása és számbavétele terén. Végül, az ehhez szükséges új ajánlások kidolgozásával kapcsolatban, az IFLA szerepvállalásának szükségességére hívja fel a figyelmet.

(Autoref.)

04/350

SEMENOVKER, B.A.: Nacional'naâ bibliografiâ : Ploskosti i matricy = Bibliografiâ. 2004. 2.no. 31-38.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Nézőpontok a nemzeti bibliográfia gyűjtőköréről

Nemzeti bibliográfia

1991 után felerősödtek a nemzeti vagy országos bibliográfiáról (mibenlétéről, tartalmáról) folytatott viták. Mára az európai nyelvek analógiájára az orosz terminológia is átvette a „nemzeti” jelzőt. Az Orosz Föderáció országos bibliográfiai központja, az Orosz Könyvkamara által készített szabványokban a „nemzeti bibliográfia” és az „országos bibliográfia” szinonimák.

G. L. Levin definíciója szerint a nemzeti bibliográfia feladata az állammal és/vagy nemzettel bizonyos ismérvek alapján kapcsolatos dokumentumok számbavétele. Több művében megjelent egy mátrix a nemzeti bibliográfia által átfogott kiadványokról és szerzőkről, amelyet e cikk szerzője itt megismétel. A táblázat két oszlopa az „állam” és a

„nemzet (etnikum)” kategóriákat – ezen belül: kiadványok és szerzők –, hét sora pedig az egyes ismérveket (terület, nyelv, országhoz vagy nemzethez tartozás, az adott állam vagy nép, mint tartalmi ismerv) tartalmazza. Ennek a táblázatnak az alapján a nemzeti bibliográfia körébe tartozó bármely bibliográfia-fajta számára elkészíthető a tartalmát bemutató mátrix. Ezt a szerző példával illusztrálja.

1. Az „állam” fogalmába nemcsak az egész együtt, hanem a részei külön-külön is beletartoznak (az Orosz Föderáció egészben, a Föderáció egységei (szubjektumai) és minden szintű települései. Hasonlóképpen fogható fel a „nemzet” kategóriája, az egyes családokig lemenően.
2. A bibliográfia lehet kurrens, perspektivikus, kumulált és retrospektív. Mindegyikben más-más lehet a számbavétel szempontja. A kurrens bibliográfiában pl. a terület, a retrospektívban a nyelv játszik nagy szerepet.
3. Az állam és a népek különböző időben és különböző kiterjedésben élnek. Oroszország határai egészében és egyes részeinek határai is sokszor változtak. A terület mint ismerv megválasztása ezért a feldolgozandó történelmi korszakoktól függ.
4. A szempontokat növeli a kiadványok és egyéb dokumentumok típusokra bontása.

Az 1998-as nemzeti bibliográfiai szolgálattal foglalkozó nemzetközi konferencia ajánlást adott ki arról, hogy a nemzeti bibliográfia fel kell, hogy ölelje az adott állam területén, bármely nyelven és/vagy írásrendszerben publikált dokumentumokat. Ezt az elvet követik az Orosz Könyvkamara és más bibliográfiai központok által kiadott országos bibliográfiák is. A Knižnaâ letopis' c. nemzeti bibliográfia tartalma szélesebb: Gyűjtőkörébe tartoznak az oroszországi kiadók megrendelésére külföldi nyomdákban készült kiadványok, a közös kiadások, valamint azoknak a nemzetközi szervezeteknek a kiadványai, amelyeknek Oroszország is tagja.

1992-ben az Orosz Könyvkamarának meg kellett védenie a nemzeti bibliográfia területi elvét, több szakember ugyanis szorgalmazta a russzika és a külföldön élő orosz szerzők munkáinak felvételét – ezzel a nemzeti bibliográfiai számbavétel maximumát –, amire azonban nem volt sem kedvező helyzet, sem elegendő forrás. Később, 2002-ben az Oroszországra vonatkozó külföldi kiadványok számbavételének feladata bekerült a Könyvkamara alapító okiratába, de még nem valósult meg.

1992-1993-ban a Könyvkamara kísérletképpen megpróbálta beépíteni a bibliográfiába a FÁK-országok kiadványainak adatait is, de ezt egy év múlva abbahagyták, ugyanis szétfeszítette a nemzeti bibliográfia kereteit.

A helyi sajtótermékek jegyzéke a nemzeti bibliográfia részét képezi. Bibliográfiai számbavételüket a helyi kötelespéldányokat begyűjtő könyvtáraknak kell megvalósítaniuk. Az Orosz Föderáció köztársaságaiban ezt a feladatot vagy könyvkamarák vagy a köztársasági könyvtárak nemzeti bibliográfiai részlegei látják el, valamint a kerületi és megyei könyvtárak is feldolgozzák a helyi kötelespéldányokat.

(Rácz Ágnes)

04/351

LEVIN, G.L.: Funkcii i značenie retrospektivnoj nacional'noj bibliografii = Bibliografiâ. 2004. 2.no. 19-31.p.

A retrospektív nemzeti bibliográfia feladata és jelentősége

Nemzeti bibliográfia; Retrospektív bibliográfia

Az orosz szakirodalomban az 1980-as és 1990-es években az egyik legvitatottabb kérdés a nemzeti bibliográfia, illetve a bibliográfiai információ funkciója volt. E cikk szerzője a közzétett elméleteket elemezve és velük vitázva alakította ki saját nézetét.

A bibliográfiai információnak szerinte három alapfunkciója van:

Az azonosító funkció lényege: a dokumentum bemutatása speciális jelrendszer segítségével bibliográfiai leírás formájában (ez a bibliogram). Ennek során a konkrét dokumentumról általános formájú bibliográfiai információ (bibliográfiai tétel – leírással, besorolási adatokkal, osztályozási jelzetekkel, tárgyszavakkal stb.) keletkezik, amely később a bibliográfiai keresés tárgya, illetve a bibliográfiai tájékoztatás eleme lesz.

A keresési funkció annak a folyamatnak a biztosítása, hogy a dokumentumra jellemző legalapvetőbb tájékoztató adatokat megtaláljuk formális (beleértve a dokumentum lelőhelyét is) és tartalmi jellemzők alapján. Fontos szempont, hogy a bibliográfiai keresés folyamatában nem maguk a dokumentumok vesznek részt, hanem a róluk szóló közlések. A bibliográfiai keresésnek két alapvető formáját különbözteti meg: az azonosításra irányulót és a tematikust.

A gyakran kommunikatív vagy információs funkciónak nevezett, de a szerző álláspontja szerint inkább tájékoztatónak vagy orientálónak nevezhető harmadik funkció lényege a bibliográfiai információ szétsugárzása, eljuttatása a használóhoz. Ez a folyamat megvalósulhat konkrét címzett nélkül (általános bibliográfia), vagy célközönség számára (szakbibliográfia, ajánló bibliográfia), illetve konkrét egyéni felhasználó számára (bibliográfiai tájékoztatás).

A bibliográfia (bibliográfiai információ) funkcionális struktúrájának általános elemzéséből kiindulva a nemzeti bibliográfia fő funkcióját a következőképpen lehet megfogalmazni: általános bibliográfiai információ létrehozása és közzététele az állam (ország) vagy nemzet (nép) dokumentumterméséről általános és a potenciális felhasználókra irányuló tájékoztatás céljából.

A kurrens nemzeti bibliográfia jellemzően az azonosító funkciót látja el. A nemzeti bibliográfiai intézethez főként a kötelespéldány-szolgáltatás útján bekerült dokumentumtermés elsődleges bibliográfi-

ai feldolgozását végzi. A retrospektív nemzeti bibliográfiának az azonosító funkciója kevésbé hangsúlyos, mivel ez a korábban már létrehozott bibliográfiai információ átdolgozásával foglalkozik. A retrospektív nemzeti bibliográfiának a legfontosabb funkciója a visszakeresési folyamat biztosítása, ami különösen lényeges a bibliográfiai információnak elektronikus formájává alakítása (retrospektív konverzió) során.

Az értékorientáló elemet a nemzeti bibliográfia esetében a minimumra kell leszorítani. A nemzeti bibliográfiai intézetekben a regisztrálandó dokumentumok válogatása nem minőségi, inkább formális szempontok (dokumentumtípus, példányszám, terjedelem stb.) történik.

A retrospektív nemzeti bibliográfia alapfunkciója: általános bibliográfiai információ létrehozása és közzététele egy állam (ország) vagy nemzet (nép) történelmi fejlődése során létrejött dokumentumterméséről általános és a potenciális felhasználókra irányuló tájékoztatás céljából.

A nemzeti bibliográfia egészében egyike azoknak az eszközöknek, amelyek biztosítják az ország és/vagy nemzet kulturális önazonosítását és nemzetközi szintű elismerését. A retrospektív nemzeti bibliográfia azáltal, hogy bibliográfiai tételek formájában számba veszi és rendszerezi az országok és nemzetek által alkotott dokumentumokat, bibliográfiai modellt hoz létre az adott ország vagy nemzet társadalmi életének és a világ kultúrájához való hozzájárulásának történeti szempontú tanulmányozásához.

Sokan a nemzeti bibliográfiát, különösen a retrospektív bibliográfiát a „nemzet emlékezetének” nevezik. Oroszországban a retrospektív nemzeti bibliográfia össze van kapcsolva az írott emlékek megőrzésének programjával, amelynek egyik legfontosabb területe az összegyűjtésük mellett a kéziratok (a 18. századig) és a kézisajtó korában (1830-ig) megjelent könyvek bibliográfiai feldolgozása. Ezáltal a retrospektív nemzeti bibliográfia kulturális je-

lentőségének egyik aspektusa az „emlékeztető” szerep.

A retrospektív nemzeti bibliográfia elsődlegesen a nemzeti könyv- és könyvkiadás-történet tudományos kutatásának bázisa. Több esetben, különösen a régi nyomtatványokkal kapcsolatban a nemzeti bibliográfiai számbavétel gyakorlata és a könyvtörténeti kutatások gyakorlata egyesül. A retrospektív nemzeti bibliográfia forrásul szolgál a nemzeti bibliográfia-, tudomány-, kultúra-, irodalom- és művészettörténet számára.

A retrospektív nemzeti bibliográfia felhasználása a bibliográfiai információ visszakeresése során valósul meg: egyfelől forrásul szolgál különböző típusú és fajtájú bibliográfiai összeállításokhoz, másfelől eszköze a bibliográfiai tájékoztatásnak, leginkább a kiadványok azonosítására irányuló kereséseknek, és kevésbé a tematikus keresésnek. Különleges helyet foglal el a bibliográfiai tevékenységben, valamint a bibliográfiai tevékenység modellezésében, értékelésében és történeti kutatásában a bibliográfia retrospektív nemzeti bibliográfiája (másodfokú bibliográfia).

(Rácz Ágnes)

04/352

LUCARELLI, Anna – PRATESI, Stefania: C'e posto per i libri scolastici nelle nostre biblioteche? Il contributo della Bibliografia nazionale italiana = Boll.AIB. 44. vol. 2004. 1.no. 37-53.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

Van-e esélyük a tankönyveknek az olasz könyvtárakban? Az olasz nemzeti bibliográfia hozzájárulása

Nemzeti bibliográfia; Tankönyv

Sokéves szünet után jelentette meg az olasz nemzeti bibliográfia (BNI) a tankönyvek leírásait, s ezzel egyrészt felzárkózott az európai nemzeti bibliográfiai rendszerek nagy többségéhez, másrészt bibliográfi

fiai ellenőrzés alá vont egy olyan fontos kiadvány- (és kiadói) típust, melyről az olasz könyvtári-bibliográfiai tájékoztatás (s egyáltalán, az információs áttekintés) hosszú ideig nem vett tudomást, holott a tankönyvkiadás a teljes olasz kiadói ipar teljesítményének 11%-át jelenti. Különösen jelentős ez a lépés most, hiszen az utóbbi években az iskolai könyv, a tankönyv, az oktatási segédlet számos lényeges változáson ment át, a könyvek (a szövegek) jelentős részéhez multimédiás eszközök járulnak, és az iskolai könyvek egyre kevésbé kötődnek egy bizonyos iskolatípus egy tantárgyának oktatásához, általánosabb felhasználásra váltak alkalmassá. Az öröndetes tény mellett számos probléma és nyitott kérdés maradt fenn. A BNI D (didaktika) sorozata (mely CD-ROM-on, három havi frissítéssel jelenik meg) nem tartalmazza pl. a nem iskolai tankönyveket, és számos leírási és osztályozási (illetve tárgyszavazási) problémát vet fel. Nincs meg a kellő összhang a BNI és az SBN (az olasz osztott katalógizálási hálózat) között, így van kiadvány, melyet csak az SBN számára dolgoznak fel, illetve nincs meg a lehetőség az SBN-ben már meglévő rekordok átvételére a BNI számára. A továbblépéshez szükséges lesz a nyitott kérdések tisztázásán kívül a BNI új szolgáltatásának címzettjeit, felhasználóit is jobban behatárolni, és együttműködést kialakítani más könyvtárakkal is.

(Mohor Jenő)

04/353

KAŇKA, Jan: Elektronické versus tištené: produkce soubežných regionálních bibliografií = Čtenář. 56.vol. 2004. 4.no. 110-113.p.

Elektronikus vagy nyomtatott: regionális bibliográfiák párhuzamos kiadása

Elektronikus publikáció; Kurrens bibliográfia; Regionális bibliográfia; Retrospektív bibliográfia

Amióta az elektronikus hordozók a papír és a nyomtatott szöveg konkurensei lettek, gyakorta

mérlegelik, hogy vajon a nyomtatott szó valóban eltűnik és átveszi szerepét az elektronikus közlés hegemoniája. A nyomtatott publikációk szerepe egyáltalán nem csökken, sőt, publikációs robbanásról beszélhetünk. A nyomtatott publikációk mellett azonban rohamosan és teljes értékűként terjednek az elektronikus publikációk is.

Az elektronikus forma előnyei jelentősen megnövelik a bibliográfiák értékét, elsősorban a kereshetőség miatt. Az adatbázisok a hagyományos cédulakatalógusokkal szemben sokkal gyorsabbak, könnyebben javíthatóak, egyre több tevékenységük automatizálható.

Nem az a cél, hogy szembeállítsuk a nyomtatott bibliográfiát az elektronikkal, vagyis nem az a kérdés, hogy „Melyik jobb?”, hanem az, hogy „Melyiknek mi az értelme, a gyakorlati haszna, hogy mennyire igényes a termék?”.

Az adatbázis a különböző típusú bibliográfiák esetében ideális forma, az azonnali hozzáférés is rendkívüli előny lehet. Elektronikus környezetben a nyomtatottal szemben a keresési eredményeket tettesz szerint kombinálhatjuk. Az interneten keresetűli elérés ma már természetes szempont, amelynek alapján téridőbeli függetlenségről beszélhetünk az elektronikus formák esetén.

Köztes megoldást jelenthetnek a szilárd fizikai hordozón – CD-ROM/DVD-ROM – közvetített adatbázisok, bár ezeknél is fennáll az előregedés és olvashatatlanság veszélye.

A nyomtatott formák ezzel szemben rögzítettek, nem függenek energiaforrásoktól és olvasóberendezésektől. Formájuk lehetővé teszi azt, ami felé az elektronikus forma csak most közelít: a lapozás valószínűségi lehetőségét. Hátrányaikhoz sorolható a téridőbeli függőség, amely a hordozó anyagi jellegéből fakad.

A kurrens elektronikus bibliográfiai adatbázisok kezelési folyamatukban valóban kurrenssek, nyomtatott változatuk viszont szükségszerűen meghatározott, lezárt időszakra vonatkozik.

Ezek a publikációk időszakos jellegűek, nem valódi periodikaként, de leggyakrabban éves, ritkábban féléves vagy kétéves gyakorisággal jelennek meg. A kumulatív jegyzékeknel a hosszabb időszak miatt a folyamatosság már vitatható. Eleinte a digitális verzió csupán közvetlenül a nyomdai előkészületeket megelőző fázis volt, szövegszerkesztett formátumban, később azonban ezek bibliográfiai adatbázisokból kerültek ki.

Felmerül a kérdés: van-e továbbra is értelmük ezeknek a publikációknak és lesz-e értelmük a jövőben? Nem vész-e el éppen az időbeliségük, a kurrens voltuk a nyomtatásuk miatt? Milyen időtávtat okozhatja, hogy a kiadás és a feltárt időszak közt eltelt időkülönbség miatt esetleg már retrospektívá válhatnak? Milyen célcsoportjaik vannak és léteznek-e még vagy létezni fognak-e a jövőben?

A célcsoport vagy a fogadóképes használók tekintetében az a kérdés merül föl, hogy vajon motivált-e a felhasználó abban, hogy nyomtatott listákat manuálisan böngésszen, amikor saját számítógépéről ugyanolyan jegyzékeket érhet el adatbázis formában.

A kurrens regionális bibliográfiák tényleges kiadása is hasonlóan fontos kérdés. A rendszeres időbeli csúszásokon kívül arról is szó van itt, hogy az adatbázisokban viszonylag nagy mennyiségű hiba és egyenetlenség van (főként a leírásokban), amelyek a nyomtatásban felszínre kerülnek. Senki nem ad ki éves bibliográfiát igényes szerkesztés nélkül. Ez pozitívum, hiszen a nyomtatott változat szakmai szempontból minőségibb munka, mint elektronikus előzménye. A termék költségigényét azonban a kis példányszám és az alacsony ár jelentősen megemeli.

A kurrens regionális bibliográfiai kiadása korunkban olyan anakronizmus, mely hamarosan eltűnik. A cseh nyomtatott kurrens regionális bibliográfiai publikációs trendje (a 60-as évektől a 2000-es évekig vizsgálva) a 80-as években érte el csúcspontját,

a 90-es években némi visszaesést mutat az automatizáció és a digitalizációs optimizmus hatására. A regionális kurrens bibliográfiáknak a szerepe sem a nyomtatott, sem az elektronikus verziójukban nem csökkent. Nem biztos azonban, hogy ez továbbra is így marad. Azoknak a „pillanatnyi szükségleteknek” a kielégítésére, amely velük kapcsolatban felmerül, az elektronikus adatbázis forma alkalmasabb, mint a költséges, bár minőségileg színvonalasabb nyomtatott forma. Ez technológiai, szerzői jogi és más kérdéseket is felvet. Kétségteljesen szükség lesz a jövőben bibliográfusokra is, akiknek a szerepe a megfontolt válogatásban és a minőségi metaadatok szerkesztésében nélkülözhetetlen lesz.

(Prókai Margit)

Lásd még 327, 334, 382

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

04/354

KNIFFEL, Leonard: Nunavut: talk about remote! = Am.Libr. 35.vol. 2004. 3.no. 32-35.p.

Nunavut: Kanada sarkvidéki területének könyvtári ellátása

Községi könyvtár; Nemzetiségi olvasó

Könyvek és számítógépek könnyítik meg az eszkimó közösségek életét Kanada egyik sarkköri tartományában, Nunavutban (a helyi eszkimó nyelven „A mi földünk”-ön), amely 2,1 millió négyzetkilométer nagyságú (ez ötször nagyobb, mint Kalifor-

nia!), és 37 500 lakosa 28 településen él. A lakosság 85%-a őslakos eszkimó.

A hideg mellett a magány jelenti a legnagyobb problémát. A könyvtári központ (NPLS) fontosnak tartja az őslakosok bevonását a könyvtári munkába: a több funkciót ellátó (iskolai és közösségi) könyvtárak a családok kulturális központjai, és a külvilággal való kapcsolattartás helyei is. A számítógépes hálózat kiépítése 1997-ben kezdődött, jelenleg 17 településen vannak közösségi hozzáférési pontok. Új könyvtár építésére is sor került, Pond Inletben (1500 lakos); a gépparkot a Gates Alapítvány programja biztosította.

Mivel a népesség fele fiatalkorú, a könyvtárak a tanulásra, ismeretszerzésre helyezik a hangsúlyt, és a téli hónapokban programozási tanfolyamot szerveznek nekik. Az idősek napjának megrendezése is a tanulást és a hagyományok megismerését szolgálja.

A számítógépek miatt sokan keresik fel a könyvtárakat: megduplázódott a látogatók és a tájékoztató kérdések száma. A tartomány gondjait a munkanélküliség mellett az alkoholizmus, a családon belüli erőszak és az öngyilkosságok magas száma is tetézi.

A helyi kultúra inkább a nyomolvasásra, mintsem a könyvolvasásra koncentrál. A fiatalok is inkább a számítógépekhez vonzódnak, mint a könyvekhez, de végül is ez is az olvasáskultúrát szolgálja.

A Gates Alapítvány két, tizenegy laptopból álló vándorlaboratóriumot adományozott tizenegy település könyvtárosainak és olvasóinak képzésére.

(Murányi Lajos)

Lásd még 303-304